

Pregledna studija

o politikama i strategijama
medijske i informacijske pismenosti
u Bosni i Hercegovini - Ver 2.0 (2020)

This project is funded by European Union

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Sarajevo,
novembar/studeni 2020.

Sadržaj

Sažetak	8
I. Svrha Pregledne studije	11
II. Kratko objašnjenje na koji je način medijska i informacijska pismenost konceptualizirana u ovom dokumentu	12
III. Zašto su politike i strategije MIP-a potrebne u BiH?	13
IV. Medijska i informacijska pismenosti u procesu EU integracija i drugih međunarodnih standarda	16
V. Pregled medijske i informacijske pismenosti u BiH	21
V.1. Javne politike – MIP u relevantnim politikama i drugim strateškim dokumentima	21
V.1.A. MIP U MEDIJSKOJ POLITICI	21
V.1.B. MIP U OBRAZOVNIM POLITIKAMA	24
V.1.C. MIP U INFORMACIJSKOJ POLITICI	27
V.1.D. MIP U DRUGIM RELEVANTNIM POLITIKAMA	29
i. a) Cyber sigurnost	29
ii. b) Mladi	33
iii. c) Gender	35
V.2. Druge aktivnosti - MIP u formalnom i neformalnom obrazovanju, uloga različitih vladinih i nevladinih tijela i aktera u MIP-u	37
V.2.A. MIP U NASTAVNIM PLANOVIMA I PROGRAMIMA FORMALNOG OBRAZOVANJA	37
V.2.B. MIP I ULOGE RAZLIČITIH AKTERA	40
Informacijski posrednici	41
Sektor organizacija civilnog društva	43

VI. Prijedlog izjava politike medijske i informacijske pismenosti koje trebaju voditi strateški razvoj	45
Okvir za strategije medijske i informacijske pismenosti u BiH	47
VII. Plan razvoja medijske i informacijske pismenosti	53
Bibliografija	55
Dodatak 1 - dodatne informacije o temama koje su obrađene	61
II. Kratko objašnjenje na koji je način medijska i informacijska pismenost konceptualizirana u ovom dokumentu	61
III. Zašto su politike i strategije MIP-a potrebne u BiH?	62
IV. Pregled medijske i informacijske pismenosti u BiH	63
IV.1. Javne politike – MIP u relevantnim politikama i drugim strateškim dokumentima	63
IV.1.A. MIP U MEDIJSKOJ POLITICI	63
IV.1.B. MIP u obrazovnim politikama	64
IV.1.C. MIP u informacijskoj politici	64
IV.1.D. MIP u drugim relevantnim politikama	65
IV.2. Druge aktivnosti – MIP u formalnom i neformalnom obrazovanju, uloga različitih vladinih i nevladinih tijela i aktera u MIP-u	65
IV.2.a. MIP u nastavnim planovima i programima formalnog obrazovanja	65
IV.2.b. MIP i uloge različitih aktera	66

Autori:
Projektni tim Instituta za društvena istraživanja
Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

Voditelj projekta:
Doc.dr. Emir Vajzović - emir.vajzovic@fpn.unsa.ba

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, 2020.

Ovaj dokument je rezultat višegodišnjeg zajedničkog rada multidisciplinarne grupe istraživača iz Bosne i Hercegovine i regiona na razvoju akademske izvrsnosti, okupljene oko Instituta za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Okosnicu čini saradnja Fakulteta političkih nauka i Odsjeka za komparativnu književnost i informacijske nauke Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, te kontinuirani značajan doprinos Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Sveučilišta u Mostaru i Univerziteta u Banjoj Luci. Autori Pregledne studije o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini (2018) (Ver 1.0) su: Emir Vajzović, Amer Džihana, Mario Hibert, Vanja Ibrahimbegović Tihak, Sarina Bakić, Feđa Kulenović, Lejla Turčilo (recenzija). Verziju dokumenta 2.0 (2020) su pripremili Sanel Huskić i Emir Vajzović.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. - Imenovanje-Nekomercijalno CC BY-NC –

Ova licenca dopušta drugima da remiksiraju, mijenjaju i prerađuju ovo djelo u nekomercijalne svrhe, uz obavezu navođenja autora.

* Ovaj dokument je urađen u sklopu projekta: “Izgradnja povjerenja u medije u Jugoistočnoj Evropi i Turskoj – Faza 2” koje finansira EU-UNESCO.

Sažetak

Preglednu studiju o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti (MIP) u Bosni i Hercegovini (BiH) izradio je multidisciplinarni tim stručnjaka uz učešće aktera iz različitih sektora. Njena svrha je da posluži kao temelj za rasprave i diskusije u procesu konsultacija o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti u BiH, kao i da ponudi konkretne preporuke o uključivanju medijske i informacijske pismenosti u formalno i neformalno obrazovanje, u različite vladine sektore i u bosanskohercegovačko društvo.

U ovoj studiji o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti u BiH koristi se UNESCO-ov složeni koncept medijske i informacijske pismenosti. Za UNESCO, MIP uključuje kombinaciju znanja, stavova, vještina i praksi potrebnih za traženje, pristupanje, analiziranje, ocjenjivanje, korištenje, doprinošenje, proizvodnju i komuniciranje informacijama i znanjem na kreativne, zakonite i etičke načine, razumijevajući *online* i *offline* prava, i angažiranje s informacijama, medijima i tehnologijama za održivi razvoj.

Postoji mnogo razloga zašto su Bosni i Hercegovini neophodne politike medijske i informacijske pismenosti. One su neophodne ne samo građanima već i vladama da bi mogle ispuniti svoje uloge u digitalnom svijetu. Ove politike trebaju dosegnuti do svih slojeva stanovništva i spriječiti procese koji vode raslojavanju društva i povećavanju digitalnog jaza među stanovništvom. Također, ove politike nude okvir za pronalaženje adekvatnih odgovora na sve aktualnije probleme širenja različitih oblika lažnih i iskrivljenih informacija na internetu. Politike medijske i informacijske pismenosti mogu doprinijeti osnaživanju sve većeg broja građanki i građana da diskutiraju i upravljaju javnim raspravama o relevantnim pitanjima. Ovo otvara prilike za smislen dijalog među građanima različitih etničkih, religijskih, ideoloških i političkih grupa. U procesu pridruživanja Evropskoj uniji otvaraju se različite mogućnosti za razvijanje MIP javnih politika u različitim sektorima. Nema sumnje da će Bosna i Hercegovina u budućnosti kroz svoju posvećenost evropskim integracijama morati staviti veći naglasak na medijsku i informacijsku pismenost,

posebno kroz 10. poglavlje *Pravne tečevine EU-a – informacijsko društvo i mediji*. Konačno, u svjetlu promjena u različitim društvenim sektorima, područje u kojem MIP djeluje neophodno je proširiti izvan obrazovanja tako da uključuje neke nove aktere kao što su javne biblioteke, omladinski rad, kulturni i umjetnički sektor itd.

Medijska i informacijska pismenost gotovo da se ne spominje u dokumentima javnih politika u BiH. Ovo, ipak, ne znači da različiti aspekti medijske i informacijske pismenosti nisu obuhvaćeni zakonskim odlukama. Tako medijski zakonodavni okvir općenito promovira slobodu izražavanja, ograničava neprimjerene utjecaje na medije i uspostavlja odgovornost medija u pogledu prihvatljivih ograničenja slobode izražavanja. U određenim obrazovnim strategijama naglašava se potreba za promjenom pristupa predavanja u učionici, i to pomjeranjem fokusa sa „nastavnika“ na „učenike“, te se implicitno referira na kompetencije MIP-a kao što su traženje i pristupanje informacijama, procjenjivanje izvora informacija i kritičko razmišljanje. U *Politici razvoja informacijskog društva Bosne i Hercegovine* ukazuje se na „nizak nivo digitalne pismenosti i vještina“ i naglašava potreba za razvojem aktivnosti koje će rezultirati smjernicama za pospešivanje digitalne pismenosti s izradom „okvira za prepoznavanje IKT vještina“. Zakoni koji se odnose na mlade i njihova pitanja naglašavaju prava mladih na obrazovanje, organiziranje i volontarizam, te pravo na zapošljavanje. Ovo znači da mladi imaju pravo na dobre uslove života, kao i pravo biti uključeni u pitanja koja se tiču njihovih života, njihovog lokalnog okruženja i razvoja društva općenito. Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini precizira se da svi imaju pravo pristupa medijima bez obzira na spol, te zabranjuje javno prikazivanje bilo koje osobe na uvredljiv, omalovažavajući ili ponižavajući način s obzirom na spol, kao i da su mediji dužni kroz programske koncepte razvijati svijest o ravnopravnosti spolova.

Unatoč razvoju novih tehnologija i rastućoj ulozi medija u društvu, u BiH ne postoji adekvatna javna diskusija o pitanjima povezanim s medijskom i informacijskom pismenošću. Čak i onda kad postoje rasprave i inicijative, one ne uključuju mnoge aktere kao što su predstavnici odgovarajućih ministarstava, regulatornih tijela, industrije, akademske zajednice i nevladinog sektora.

U obrazovnom sektoru primijećena je nedovoljna zastupljenost časova posvećenih razvoju vještina MIP-a u nastavnim planovima i programima, a nastavni kadar nema adekvatne vještine u oblasti edukacije medijske i informacijske pismenosti, kao ni mogućnost kvalitetnog usavršavanja. No, postoji nekoliko primjera novog pristupa obrazovanju koji pokazuju da se promjene dešavaju u percepcijama.

U medijskom sektoru glavni akteri na promoviranju MIP-a su Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) i Vijeće za štampu i online medije (VZS). RAK ima određene aktivnosti u četiri područja: (1) pristup medijima i medijskim sadržajima, (2) analiza medija i medijskih sadržaja, (3) evaluacija medijskih sadržaja, i (4) kreiranje medijske poruke, a VZS, pored rješavanja pritužbi građana na medijske sadržaje, organizira seminare i okrugle stolove, te producira radijsku emisiju u kojoj se građani informiraju i obrazuju o konceptima medijske pismenosti.

Biblioteke nisu prepoznate kao institucionalna podrška ostvarivanju ciljeva informacijskog društva, a arhivističke i muzeološke studije u kontekstu informacijskih i komunikacijskih nauka ne postoje.

Nevladin sektor na određeni način nastoji kompenzirati identificirane previde u sistemu formalne edukacije i to kroz neformalnu edukaciju, rasprave, seminare, obuke za edukatore, objavljivanje analiza i drugih publikacija o medijskoj pismenosti itd.

Osnovne preporuke ove studije ogledaju se u sljedećem:

HARMONIZIRATI JAVNE POLITIKE, kojima se definiraju područja relevantna za razvoj medijske i informacijske pismenosti (naprimjer, javne politike za razvoj informacionog društva, obrazovne politike, politike sektora emitiranja, instrumenti za implementaciju UN-ove konvencije o pravima djeteta itd.), **I RAZVITI NOVE POLITIKE I STRATEGIJE** gdje je to neophodno.

RAZVITI KONCEPT MEDIJSKE I INFORMACIJSKE PISMENOSTI koji će voditi ka zajedničkom definiranju područja, te sveobuhvatnom i koordiniranom pristupu dizajniranju, planiranju i realiziranju programa MIP-a.

HARMONIZIRATI I UNAPRIJEDITI SEKTOR FORMALNOG OBRAZOVANJA S CILJEVIMA MIP-a, zajedno s gradnjom kapaciteta onih koji će implementirati te politike u obrazovnoj praksi, kao i osnaživanjem interdisciplinarnih akademskih programa.

RAZVIJATI MIP ZA ODRASLE U NEFORMALNOM I KONTEKSTU CJELOŽIVOTNOG UČENJA kako bi se izgradilo okruženje za kontinuirani razvoj potrebnih vještina za aktivno građanstvo i zapošljavanje.

JAČATI ULOGE BIBLIOTEKA i drugih baštinskih ustanova kao ključnih aktera u procesu cjeloživotnog obrazovanja, posebno učenja uz podršku novih medija i tehnologija, kao i prenošenja znanja MIP-a širokim korisničkim zajednicama.

I. Svrha Pregledne studije

Preglednu studiju o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti (MIP) u Bosni i Hercegovini (BiH) izradio je multidisciplinarni tim stručnjaka uz učešće aktera iz različitih sektora, s ciljem analiziranja politika i strategija MIP-a u BiH. Ovaj dokument je dopuna prethodne studije „Pregledna studija o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini“ iz 2018. godine i uzima u obzir nove informacije u protekle dvije godine. Svrha ove dopunjene verzije Pregledne studije i dalje je da posluži kao temelj za rasprave i diskusije u procesu konsultacija o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti u BiH, kao i da ponudi konkretne preporuke o uključivanju medijske i informacijske pismenosti u formalno i neformalno obrazovanje, različite vladine sektore i u društvo u BiH. Ključni princip predstavlja pristup koji podrazumijeva uključivanje što većeg broja relevantnih aktera iz različitih sektora – kako u toku izrade ovog dokumenta, tako i u procesu konsultacija koje slijede nakon njegovog predstavljanja.

U ovoj studiji o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti u BiH koristi se UNESCO-ov složeni koncept medijske i informacijske pismenosti, kao i UNESCO-ove smjernice za politike i strategije MIP-a (Grizzle et al. 2013). Ova studija služit će kao osnova za diskusije prije, tokom i nakon konsultacijskih sastanaka o politikama i strategijama MIP-a u BiH. Ovim dokumentom nastoji se jasno adresirati medijska i informacijska pismenosti u kontekstu izgradnje povjerenja u medije, promoviranja i podržavanja visokokvalitetnih medija, pristupa informacijama, otvorenog i pluralnog društva, kao i jednakosti spolova u Bosni i Hercegovini.

II. Kratko objašnjenje na koji je način medijska i informacijska pismenost konceptualizirana u ovom dokumentu

U Moskovskoj deklaraciji o *medijskoj i informacijskoj pismenosti* (2012) zaključeno je da „medijska i informacijska pismenost (MIP) predstavlja preduslov održivog razvoja otvorenih, pluralnih, inkluzivnih i participatornih društava znanja, kao i civilnih institucija, organizacija, zajednica i pojedinaca koji čine ova društva“. Za UNESCO, MIP uključuje kombinaciju znanja, stavova, vještina i praksi potrebnih za traženje, pristupanje, analiziranje, ocjenjivanje, korištenje, doprinošenje, proizvodnju i komuniciranje informacija i znanja na kreativne, zakonite i etičke načine, razumijevajući *online* i *offline* prava, i angažiranje s informacijama, medijima i tehnologijama za održivi razvoj (Moscow Declaration 2012).

U opisu MIP-a koji daje UNESCO prepoznaje se primarna uloga informacija i medija u našim svakodnevnim životima. Medijska i informacijska pismenost leži u suštini slobode izražavanja i informiranja – pošto ona osposobljava građanke i građane da razumiju funkcije medija i drugih dostavljača informacija, da kritički analiziraju medijske sadržaje i da donose odluke bazirane na informacijama kao korisnici i proizvođači informacija i medijskih sadržaja (Grizzle et al. 2013).

III. Zašto su politike i strategije MIP-a potrebne u BiH?

Razvoj medijske i informacijske pismenosti u BiH u je ranoj fazi, a slična je situacija i s javnim politikama i strategijama koje su povezane s ovom oblašću. Kao što su Turčilo i Tajić (2015, 17) primijetile, „nedostaje šira državna strategija, odgovarajući zakonski okvir (koji bi vrijedio na teritoriju cijele države, a ne bi bio podijeljen po trenutnim entitetskim i kantonalnim linijama), dostatna finansijska sredstva i šire povezivanje i saradnja formalnih i neformalnih obrazovnih institucija“. Ipak, bez obzira na nepovoljnu situaciju, neophodno je početi sistematski raditi na pitanjima MIP-a jer cjelokupan razvoj bosanskohercegovačkog društva snažno se oslanja na razvoj novih kompetencija kod građanki i građana, a posebno kod mladih. (Vajzović 2017, 269-276).

Politike medijske i informacijske pismenosti potrebne su ne samo građanima već i vladama da bi mogle ispuniti svoje uloge u digitalnom svijetu. Ove politike trebaju dosegnuti do svih slojeva stanovništva i spriječiti procese koji vode raslojavanju društva – na one koji imaju pristup informacijama i one koji nemaju; na one koji znaju koristiti digitalne tehnologije i one koji ne znaju; na one koji imaju kompetencije kritičkog analiziranja medijskih poruka i digitalnih informacija i one koji to nemaju.

U posljednje vrijeme sve je aktualniji problem sve raširenijih oblika dezinformiranja (npr., lažne informacije, iskrivljavanja, pretjerivanja, propaganda itd.). Postojeće medijske politike koje su trebale tradicionalne medije učiniti transparentnijim i odgovornijim nikada nisu bile učinkovite u poređenju s očekivanjima (Mapping Digital Media: BiH 2012; MSI BiH 2016). Na drugoj strani, pojavu interneta nije pratio razvoj odgovarajućih javnih politika koje bi osigurale transparentnost i odgovornost online medija. Ovakva situacija ne proizlazi

isključivo iz pasivnosti domaćih vlasti, već je prvenstveno odraz postojeće internetske strukture i upravljanja internetom u svijetu.

Bosna i Hercegovina je postkonfliktna zemlja u kojoj i nakon 20 godina od završetka rata rane nisu u potpunosti zacijelile, naročito one u medijskoj sferi. Politička previranja doprinose rastu nepovjerenja među narodima i građanima (ECRI 2017)¹. Politike medijske i informacijske pismenosti mogu doprinijeti osnaživanju sve većeg broja građanki i građana da diskutiraju i upravljaju javnim raspravama o relevantnim pitanjima. Ovo otvara prilike za smislen dijalog među građanima različitih etničkih, religijskih, ideoloških i političkih grupa. Politike MIP-a trebaju se oslanjati na koncept ljudskih prava, posebno kako bi se produbilo razumijevanje koncepta *slobode izražavanja* koji uključuje ne samo prava već i obaveze, osnažila nova kultura dijaloga u bosanskohercegovačkom društvu i doprinijelo suzbijanju različitih vidova ekstremizma.

Kao i u slučaju drugih zemalja Zapadnog Balkana, BiH je u procesu pridruživanja Evropskoj uniji. Ovo otvara različite mogućnosti za razvijanje javnih politika MIP-a u različitim sektorima, uključujući medijski i obrazovni. Imajući u vidu da konsenzus o bosanskohercegovačkom pristupanju Evropskoj uniji predstavlja jedno od rijetkih slaganja svih političkih stranaka, neophodno je primijetiti da evropski put uključuje različite aktivnosti kojima se razvijaju kompetencije MIP-a za sve građane BiH.² Nema sumnje da će Bosna i Hercegovina u budućnosti kroz svoju posvećenost evropskim integracijama morati staviti veći naglasak na medijsku i informacijsku pismenost, posebno kroz Poglavlje 10. – Pravne tečevine EU – informacijsko društvo i mediji.

U posljednje vrijeme područje medijske i informacijske pismenosti doživljava značajnu promjenu. Održava se više javnih debata, sprovode se naučna istraživanja o medijskoj i informacijskoj pismenosti kao i o odgovorima na nju. U

---

¹ Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI) objavila je izvještaj o Bosni i Hercegovini 7. novembra 2017. U izvještaju se pozivaju politički lideri da oštro i nedvosmisleno osude sve oblike govora mržnje i druge forme etničke netolerancije, te da djeluju na principijelan i odlučan način prema ponovnoj izgradnji tolerantnog i inkluzivnog društva bez diskriminacije po bilo kojem osnovu.

² Naprimjer, u susjednoj Srbiji termin *medijska pismenost* prvi put se počeo koristiti u zvaničnom vladinom dokumentu u *Strategiji za razvoj sistema javnog informisanja u Republici Srbiji do 2016*, a što je bio značajan element političkog kriterija zabilježen u *Mišljenju Komisije o aplikaciji Srbije za članstvo u Evropskoj uniji*. Vidjeti više u *Preglednoj studiji o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti u Srbiji*.

dosta zemalja područje djelovanja MIP-a proširilo se izvan obrazovanja tako da uključuje neke nove aktere kao što su, naprimjer, javne biblioteke, omladinski rad, kulturni i umjetnički sektor itd. Ipak, medijska i informacijska pismenost u BiH još uvijek se ne posmatra u širem smislu, pogotovo ne u kontekstu javnih politika. Bosna i Hercegovina bi trebala postati mjesto u kojem se medijska i informacijska pismenost vrednuje i cijeni i u kojem se važnost ove pismenosti bolje razumijeva.

IV. Medijska i informacijska pismenosti u procesu EU integracija i drugih međunarodnih standarda

Evropska Unija (EU) u konstantnom je naporu da prati i rješava izazove koje donosi ekspanzija elektronskih komunikacija i digitalizacija društva. Kako bi se osigurao odgovor na ovaj izazov, EU je u permanentnom procesu razvoja novih politika i strategija kako bi svim segmentima društva osigurala jednak i pošten pristup vještinama i sistemima medijske i informacijske pismenosti (MIP). Niz izvještaja, deklaracije, rezolucija i preporuka omogućava pojedinačnim članicama EU, kao i zemljama u procesu pristupanja EU, da se usmjere u očekivanom pravcu kako bi osigurale da je sistem MIP-a spreman odgovoriti na trenutne i buduće izazove sa kojim se članice suočavaju.

Bosna i Hercegovina (BiH) uključuje se u ove procese kroz proces pristupanja EU. Od BiH se očekuje da u procesu pregovora za članstvo u EU preuzme, između ostalog, i pravnu tekovinu EU-a kojom su definisane smjernice za oblast elektronskih komunikacija, usluga informacionog društva i audiovizuelne politike, takozvano 10. pregovaračko poglavlje - *Informaciono društvo i mediji*. Informaciono društvo obuhvata usluge informacionog društva i elektronske komunikacije, a pravna tekovina ovog dijela poglavlja doprinosi razvoju informacionih usluga, stvara preduslove za smanjenje digitalnog jaza i omogućava efikasno funkcionisanje tržišta u skladu s tehnološkim napretkom, obezbjeđuje širokopojasni pristup internetu i ostalim elektronskim uslugama (e-uprava, e-zdravstvo, e-potpis, e-trgovina, itd), kao i standarde za informacijsku

sigurnost.³ Generalno gledano, cilj EU u ovoj oblasti je da korisnicima osigura usluge po povoljnim cijenama (telefon, faks, pristup internetu, besplatni hitni pozivi) uz stimulaciju tržišne utakmice i smanjenje dominacije monopola koji se odražavaju na određene usluge (npr. pristup internetu velike brzine). BiH je već poduzela prve korake vezane za ovo poglavlje kada je dostavila odgovore na Upitnik EU-a.⁴

Isto tako, pored usklađivanja pravnih propisa i regulacija, za zemlje koje su u procesu priključenja EU kao i za punopravne članice, cilj je i razvoj medijske i informacijske pismenosti imajući u vidu da je sloboda izražavanja postulat svih modernih i demokratskih društava. Ovo poglavlje obezbjeđuje standarde slobodnih, nepristrasnih i profesionalnih elektronskih medija i medijski pismenog društva. EU prepoznaje sve veću važnost medijske pismenosti, tj. svih tehničkih, kognitivnih, društvenih, građanskih i kreativnih sposobnosti koje nam omogućuju da pristupimo tradicionalnim i novim oblicima medija, služimo se njima s kritičkim razumijevanjem i sudjelujemo u interakciji s njima (Vijeće evropske unije 2016/C 212/05). Ona je usko povezana s aktivnim sudjelovanjem u demokratskom životu, s građanstvom i sposobnošću kritičkog i neovisnog prosuđivanja, kao i razmišljanja o vlastitim postupcima, te tako može povećati otpornost mladih na ekstremističke poruke i dezinformacije (Ibid.).

Konkretno gledano, MIP dimenzija koja se ne odnosi isključivo na usvajanje pravne tečevine EU u kontekstu EU integracije BiH može se najpreciznije definisati kroz preporuke Evropske komisije o medijskoj pismenosti iz 2009. godine (Vijeće evropske unije 2009/625/EC). Ovdje se naglašava da se: „[m]edijskom pismenosti treba baviti na različite načine na različitim razinama. Modaliteti uključivanja medijske pismenosti u školskim programima na svim razinama su primarna odgovornost država članica. Uloga koju imaju lokalne

---

³ Poglavlje 10 u Odgovorima Bosne i Hercegovine na pitanja iz Upitnika EK, podijeljeno je u tri podoblasti. U oblasti (1) elektronskih komunikacija sadržani su propisi za suzbijanje „digitalnog jaza“, kroz obezbjeđivanje jednakih mogućnosti u pristupu savremenim tehnologijama svih društveno-demografskih grupa. U dijelu (2) usluga informacionog društva, ovo poglavlje omogućava uspostavljanje, razvoj i bolju iskorišćenost digitalnog tržišta, e-uprave, e-zdravstva, e-potpisa, e-trgovine, dok se kroz (3) propise o audiovizuelnoj medijskoj politici teži obezbijediti slobodna trgovina TV programima, zaštita kulturoloških različitosti, zaštita maloljetnika od neprikladnog TV sadržaja i slično.

⁴ „Informaciono društvo i mediji.“ Direkcija za evropske integracije, Februar 27, 2018. <http://www.dei.gov.ba/search/Default.aspx?selectedCategory=0%2Cpoglavlje+10>. (13.10.2020).

vlasti je također vrlo važna jer su bliske građanima i podržavaju inicijative u neformalnom obrazovnom sektoru. Civilno društvo također bi trebalo aktivno doprinositi promicanju medijske pismenosti odozdo prema gore“ (Ibid.).

Razmatrajući obaveze BiH da ispuni predpristupne standarde EU u oblasti MIP-a bitno je uzeti u obzir i odluku Vijeća Evropske Unije od 30. juna 2016. godine o razvoju medijske pismenosti i kritičkog mišljenja putem obrazovanja i osposobljavanja (Vijeće evropske unije 2016/C 212/05). U ovoj odluci navodi se izričito da zemlje pojedinačno trebaju u okviru svoje ukupne zadaće pripremiti mlade za društvo i tržište rada te da im pruže potporu u postizanju osobnog ispunjenja, obrazovanja i osposobljavanja tako što će pomoći mladima da postanu medijski pismeni i odgovorni građani budućnosti (Ibid.). Navode da je jedan od ključnih elemenata MIP obrazovanja i osposobljavanja mladima usaditi temeljne vrijednosti te razviti i održavati otvoren duh pun propitivanja, uz sposobnost neovisnog i kritičkog mišljenja i dobre prosudbe oslanjanjem na znanje temeljeno na činjenicama (Ibid.).

Uzimajući u obzir odluku Vijeća Evropske Unije iz 2009. godine BiH će, kao i sve ostale članice, da bi uspostavila validan okvir za MIP trebati posvetiti posebnu pažnju osoblju u sklopu obrazovanja i osposobljavanja na svim razinama kako bi držala korak s tim brzim promjenama i učenicima pružila kompetencije, a to su znanje, vještine i stavovi, te vrijednosti koje su im potrebne za siguran i odgovoran pristup informacijama i drugim medijskim sadržajima, njihovo tumačenje, proizvodnju i upotrebu. Navodi se i da sveobuhvatni pristupi „za cijelu školu“ što uključuju školsku zajednicu i ostale relevantne učesnike koji mogu biti od velike važnosti, jer se učenje o odgovornom služenju internetom i društvenim medijima često događa izvan učionice u neformalnom i informalnom okruženju. Navodi se također neophodnost da se „podupiru nastojanja da se nastavnom osoblju pruže vještine i alati potrebni za učinkovito hvatanje ukoštac s pitanjima medijske pismenosti i kritičkog mišljenja s učenicima svih dobnih skupina i iz svih društvenih okruženja“ kako bi MIP istinski zaživio (Vijeće evropske unije 2016/C 212/05).

Saradnja BiH sa multilateralnim tijelima bitna je kako bi se uspostavio provodiv i održiv sistem MIP-a. Ova saradnja je od velike važnosti u procesu priključenja EU. Naprimjer, EU poziva svoje članice da nastave surađivati s drugim multilateralnim forumima, čak i kada su i ostvarile punopravno članstvo, kao što

su Vijeće Europe, UNESCO i OECD, te da uzmu u obzir njihov rad jer kako navode izazovi prelaze granice i utječu na zemlje i unutar i izvan Europske unije (Ibid.). Samim tim, saradnja BiH sa ovim multilateralnim tijelima na pitanjima uspostave i unaprjeđenja MIP-a u velikoj mjeri osigurava da će pregovaranje 10 poglavlja biti uspješno.

Vijeće Evrope gleda na MIP kao veoma bitan segment funkcionalnog i naprednog društva te ulaže velike napore kako bi MIP približili svim partnerima. Isto tako, Vijeće razumije da mediji, informativni kanali i sveprisutnost interneta mogu ostaviti dojam da je digitalno doba pretvorilo sve u korisnike medija i da se digitalno može naći svugdje, uključujući i škole (Vijeće evropske unije, *3 dimenzije*). Međutim, oni napominju da je taj dojam lažan, a štoviše, škole su značajna iznimka. Škola je jedino mjesto na kojem je od presudne važnosti osposobiti buduće građane za razumijevanje, kritiziranje i stvaranje informacija (Ibid.). Digitalni građanin u školama mora započeti i održavati stalno kritičko razmišljanje kako bi postigao značajno sudjelovanje u svojoj zajednici (Ibid.).

Kako bi se osigurao adekvatan MIP okvir, BiH će kao i ostatak članica EU prije ili kasnije trebati da adresira preporuke Vijeća Evrope koje preporučuje: i) usvajanje/razvijanje odgovarajuće zakonske odredbe; ii) usvajanje koordinirane nacionalne politike medijske pismenosti i provoditi je kroz višegodišnje planove koji uključuju širok spektar učesnika; iii) uključiti medijsku pismenost u školske programe na svim razinama i u cikluse cjeloživotnog učenja; iv) poticati medije na promicanje medijske pismenosti kroz njihove politike, strategije i aktivnosti; v) osigurati da nacionalna regulatorna tijela imaju opseg i resurse za promicanje medijske pismenosti (Vijeće evropske unije 2018).

U procesu unaprjeđenja sistema MIP-a u zemljama članicama, a u slučaju BiH uspostave sistema MIP-a, ključnu ulogu imaju međunarodni akteri. U velikoj je mjeri to već slučaj u BiH gdje je agenda i dinamika aktivnosti i strateškog pristupa MIP-u je, najviše, generisana radom i zalaganjem međunarodnih aktera – UNESCO, Evropska unija, Vijeće Evrope, OSCE. Pored funkcije donatora finansijskih sredstava, oni usko saraduju sa svim sektorima društva te potiču prijenos znanja.

UNESCO je ključni partner punopravnim članicama EU, a i zemljama u procesu priključenja EU, za pitanja vezana za MIP. UNESCO-ovi koncepti vezani za MIP

su polazna tačka svih strateških promišljanja u ovom dokumentu, te se prepoznaje da MIP uključuje kombinaciju znanja, stavova, vještina i praksi potrebnih za traženje, pristupanje, analiziranje, ocjenjivanje, korištenje, doprinošenje, proizvodnju i komuniciranje informacijama i znanjem na kreativne, zakonite i etičke načine, razumijevajući *online* i *offline* prava, i angažiranje s informacijama, medijima i tehnologijama za održivi razvoj.

Osnova UNESCO filozofije jeste da će se bez politike i strategije MIP-a, razlike između onih koji imaju i onih koji nemaju pristup informacijama i medijima, i uživaju li ili ne slobodu izražavanja, vjerojatno povećati (Grizzle 2013). Dodatne razlike pojavit će se između onih koji imaju i onih koji nemaju pristup informacijama i medijima, i uživaju li ili ne slobodu izražavanja (Grizzle, 2013). Dodatne će se razlike pojaviti između onih koji mogu i ne mogu pronaći, analizirati i kritički procijeniti i primijeniti informacije i medijske sadržaje za donošenje odluka što će dugoročno voditi stagnaciji društva. Ono što je bitno naglasiti je da UNESCO zagovara, u zemljama članicama i onima koje su u procesu pregovora za članstvo, da je bitan aspekt održivog i izvodljivog promišljanja i djelovanja vezanih za MIP-u u formalnim institucijama obrazovanja. Po njima, zemlje koje su u procesu pregovora trebaju imati politike i strategije koje adresiraju: i) kontinuiranu reformu kurikuluma; ii) nove oblike nastavnih tehnika i tehnika ocjenjivanja; iii) razvoj učitelja i bibliotekara; iv) reforme fokusirane na škole; v) obrazovanje za održivi razvoj; v) poboljšano akademsko istraživanje (Ibid.).

V. Pregled medijske i informacijske pismenosti u BiH

V.1. Javne politike – MIP u relevantnim politikama i drugim strateškim dokumentima

Strateško promišljanje o medijskoj i informacijskoj pismenosti u Bosni i Hercegovini još uvijek je u inicijalnoj fazi. Javni sektor koji je zadužen za kreiranje mehanizama i uspostavu politika tek treba da napravi prve mjerljive korake ka uspostavi strateškog okvira za unaprijeđene ove oblasti. Već 2018. godine utvrđena je potreba da se krene u proces izrade strateškog okvira na svim nivoima. Ipak, do sada nisu pokrenute aktivnosti na razvoju strategija. Razlozi za manjak konkretizacije koraka u izradi strategija mogu se pripisati mnogim faktorima vezanim za institucionalno i političko okruženje u kojem se strategije trebaju napraviti. Ipak, jedan od razloga je to što MIP nije još uvijek prepoznat niti kao esencijalan za potrebnu promjenu paradigme u pristupu obrazovanju u kontekstu digitalne transformacije društva, niti za dugoročnu demokratizaciju društva i preduvjet za održiv ekonomski razvoj.

Element urgencije oko MIP-a nameće se bosanskohercegovačkom društvu ako se uzme u obzir da je EU okarakterisala MIP kao preduslov održivog razvoja otvorenih, pluralnih, inkluzivnih i participativnih društava znanja, te građanskih institucija, organizacija, zajednica i pojedinaca koji čine ta društva. Ovo, ipak, ne znači da različiti aspekti medijske i informacijske pismenosti nisu obuhvaćeni zakonskim odlukama

V.1.A. MIP U MEDIJSKOJ POLITICI

Dokumenti medijske politike u Bosni i Hercegovini gotovo da ne poznaju termin „medijska pismenost“. On je spomenut samo u jednom dokumentu, ali i tada u dosta općenitom značenju (Vijeće ministara BiH 2006). Ovo, ipak, ne znači da različiti aspekti medijske i informacijske pismenosti nisu obuhvaćeni zakonskim odlukama. Upravo suprotno, zakonski okvir koji je potreban za razvijanje medijske i informacijske pismenosti postavljen je na čvrstim temeljima. Određena područja kao što su sloboda izražavanja i sloboda medija, etičko ponašanje novinara i urednika, zaštita publike itd. nisu označena eksplicitno kao dijelovi medijske i informacijske pismenosti, već su regulirana zakonskim i podzakonskim aktima.

U Ustavu Bosne i Hercegovine, kao i u ustavima nižih administrativnih jedinica garantirano je pravo na slobodu izražavanja, a u mnogim drugim dokumentima zaštićena je i sloboda štampe⁵.

Najvažniji zakoni koji reguliraju medijske aktivnosti su: Zakon o komunikacijama (2003) – koji regulira djelovanje elektronskih medija, telekomunikacije i frekventni spektar, skup zakona o javnom RTV sistemu u BiH (2005; 2006; 2008), zakoni o zaštiti od klevete (2001; 2002; 2003), zakoni o slobodi pristupa informacijama (2001; 2002), i zakoni o javnom informiranju/medijima i javnom informiranju u entitetima i kantonima.

Iako se medijska i informacijska pismenost ne spominje eksplicitno niti u jednom od ovih zakona, svi oni – u većoj ili manjoj mjeri – nastoje uspostaviti okvir koji promovira slobodu izražavanja, ograničava neprimjerene utjecaje na medije i uspostavlja odgovornost medija u pogledu prihvatljivih ograničenja slobode izražavanja. Općenito, ovi zakoni odražavaju visoke međunarodne standarde u domenu slobode izražavanja i uspostavljaju dobru evropsku praksu medijskog upravljanja.

---

⁵ Posebno značajan dio Ustava BiH čini odredba kojom se prava i slobode sadržane u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda direktno primjenjuju u BiH i imaju prioritet nad svim drugim zakonima. U tom kontekstu, može se zaključiti da najviši zakonski akti osiguravaju postojanje medijskog okruženja u skladu sa standardima Evropske unije i Vijeća Evrope, a u kojem je moguće smisljeno razviti koncept medijske i informacijske pismenosti. Vidi više na: Ustav Bosne i Hercegovine. Pristupljeno: oktobar 5, 2020. <https://www.paragraf.ba/propisi/bih/ustav-bosne-i-hercegovine.html>.

Zakonom o komunikacijama ovlašćuje se Vijeće ministara BiH da kreira komunikacijsku politiku, dok je primjena te politike u nadležnosti Regulatorne agencije za komunikacije (RAK), nezavisnog, konvergencijskog regulatornog tijela. Medijska pismenosti spominje se u strateškom dokumentu Vijeća ministara BiH iz 2006. godine – „Strategija sektora emitiranja“, i to u kontekstu opravdavanja zadataka propisanih javnim RTV emiterima u procesu prelaska na digitalno emitiranje. Prema ovom dokumentu, zadatak javnih RTV servisa je omogućavanje građanima širokog spektra informacija o medijima „jer je medijska pismenost ključni faktor u smanjenju rizika od ‘digitalne podijeljenosti’“. **Ovo je, ustvari, jedina eksplicitna referenca na termin „medijska pismenost“ u bh. dokumentima medijske politike.**

Na drugoj strani, RAK je u nizu podzakonskih akata, koji su u skladu s odredbama Direktive o audiovizuelnim medijskim uslugama Evropske unije, uspostavio određene principe koji mogu osnažiti medijsku i informacijsku pismenost. Tako, naprimjer, kodeksi i pravila ove agencije sadrže odredbe kojima se štite maloljetnici i ranjive kategorije populacije u programima emitera, prikriveno i zavodljivo oglašavanje je zabranjeno, a uspostavljena je obaveza pružateljima usluga da objave kontakt-informacije za komuniciranje s korisnicima usluga.

Djelovanje štampe i online medija efektivno je ostavljeno sistemu samoregulacije, ne postoje zakoni kojima se definiraju aktivnosti ovih medija, pa čak nije predviđeno ni postojanje centralnog registra ovih medija. U praksi, predstavnici štampanih i online medija imaju samoregulatorno tijelo – Vijeće za štampu i online medije, čiji su osnovni zadaci da posreduje između nezadovoljnih čitatelja i medija, prati primjenu Kodeksa za štampu i online medije, pospješuje profesionalne standarde medije, štiti javnost od neprofesionalnih i manipulativnih novinarskih izvještaja i štiti štampu i online medije od političkih, ekonomskih i svih drugih pritisaka koji ugrožavaju slobodu informiranja i medijsku slobodu. Iz liste ovih zadataka očigledno je da je sistem samoregulacije medija u BiH u funkciji medijske i informacijske pismenosti.

Važan strateški dokument o medijskoj i informacijskoj pismenosti koji je na raspolaganju donosiocima odluka, a koji je vezan za strateško promišljanje o ovoj problematici, jeste „Deklaracija o značaju medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini“ iz 2019. godine. Univerzitet u Sarajevu u saradnji sa drugim javnim univerzitetima u BiH i uz podršku UNESCO-a, EU i OSCE-a, te partnera iz javnog sektora i civilnog društva kontribuirao je u velikoj mjeri da se Deklaracija

usvoji. Deklaracija je osigurala da se urgencija strateškog promišljanja o medijskoj i informacijskoj pismenosti aktualizira kod svih ključnih učesnika u procesu. Dokument nudi osnovne smjernice za strateški okvir u sistemu obrazovanja jer jasno navodi da je ključ bilo kakvog daljeg promišljanja osigurati pozitivne ishode učenja.

Principi iz deklaracije preciziraju važne odrednice za buduće strateško osmišljavanje medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini, te nalažu da se prilikom izrade buduće strategija uzme u obzir sljedeće:

- i. Medijska i informacijska pismenost je preduslov održivog razvoja otvorenih, pluralnih, inkluzivnih i participativnih društava znanja;
- ii. Medijska i informacijska pismenost odnosi se kognitivne, tehničke i socijalne vještine i sposobnosti građanki i građana da pristupaju, kritički ocjenjuju, koriste i doprinose vještinama odgovornog, participativnog i kritičkog korištenja, upravljanja i kreiranja informacija, te razumijevanja uloge medija u demokratizaciji društva (demokratizacije putem medija i demokratizacije samih medija);
- iii. Medijsku i informacijsku pismenost podržava UNESCO-ov integralni pristup, te se temelji na Konsultacijama o strategijama i politikama o medijskoj i informacijskoj pismenosti u Bosni i Hercegovini (2018), kao i prethodnim međunarodnim dokumentima²;
- iv. Da bi se postigli ovi ciljevi, neophodno je suštinsko razumijevanje digitalne transformacije informacijskog društva, a u skladu s tim i samih obrazovnih procesa;
- v. Kompleksne interakcije između društva, tehnologije i novomedijskog okruženja onemogućuju da se bez vještina informacijske i medijske pismenosti stvaraju pretpostavke za lični razvoj i političku socijalizaciju.

V.1.B. MIP U OBRAZOVNIM POLITIKAMA

Kompleksan institucionalni okvir obrazovne politike u BiH (13 odvojenih ministarstava obrazovanja s posebnim budžetima, devet pedagoških instituta) otežava koordinaciju i jedinstven pristup razvoju i primjeni obrazovne politike (MEASURE BiH 2017).

Kompliciran obrazovni sistem u koji bi koncept medijske i informacijske pismenosti trebao biti inkorporiran ustvari predstavlja najmanje dva podijeljena sistema, različita po prirodi: jedan centraliziran (u Republici Srpskoj, gdje ovlasti nad obrazovanjem leže u jednom ministarstvu); i drugi decentraliziran sistem (u Federaciji BiH, gdje 10 kantonalnih ministarstava obrazovanja zajedno s Federalnim ministarstvom obrazovanja kao koordinacijskim tijelom imaju ovlasti nad obrazovanjem). Ovaj sistem često je disfunkcionalan i bori se s različitim pristupima (MEASURE BiH 2017).

Ovo je najočitiije u nedostatku strateških dokumenata koji su, kada postoje, neusklađeni u pogledu vremena realizacije kroz različite nivoe vlasti, kao što je slučaj u razvoju i primjeni obrazovnih strategija. Dalje, postojeći dokumenti ne spominju medijsku i informacijsku pismenost kao takvu – skup vještina i kompetencija koje razvijaju učenici. Ipak, razvoj ovih vještina nije u potpunosti zanemaren. U Strategiji za razvoj obrazovanja Republike Srpske za period 2016-2022. naglašena je potreba za promjenom pristupa predavanja u učionici, i to pomjeranjem fokusa s „nastavnika“ na „učenike“, te se implicitno referira na kompetencije MIP-a kao što su traženje i pristupanje informacijama, procjenjivanje izvora informacija i kritičko razmišljanje.

Na sličan način, u dokumentu „Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini s planom implementiranja 2008-2015. godine“ naglašava se potreba za modernizacijom obrazovnog procesa kao cjeline, kako bi ga se učinilo prijemčivim za potrebe djece, kako ove današnje tako i one u budućnosti. Modernizacija i razvoj predavanja i učenja na svim nivoima obrazovnog sistema, kako je naglašeno u Strateškim pravcima razvoja, zahtijevaju intervencije u sadržajima kako bi se napustio faktografski pristup i krenulo ka razvoju kritičkog razmišljanja i vještina rješavanja problema, te primjene stečenog znanja u stvarnom životu. Dodatno, ovim dokumentom poziva se na korištenje informacijsko-komunikacijskih tehnologija (IKT) u obrazovanju, konstantnu doedukaciju nastavnog osoblja i cjeloživotno učenje. Svi ovi koncepti povezani su s kompetencijama i ciljevima medijske i informacijske pismenosti. Ipak, bitno je napomenuti da, iako je vremenski rok važenja ovog dokumenta istekao, novi dokument nije usvojen.

U pogledu strateških dokumenata kojima se uređuje visoko obrazovanje, određeni progres može se uočiti u procesu sinhronizacije strateških dokumenata

sa standardima Evropske unije⁶. Iako se u ovim dokumentima medijska i informacijska pismenost ne spominje eksplicitno, oni su još uvijek važni jer označavaju smjer budućeg razvoja obrazovnog sektora u skladu sa standardima EU-a. Ovo neizbježno uključuje razvoj vještina i kompetencija medijske i informacijske pismenosti (znanje, vještine i stavovi). Također, oba ova dokumenta u uvodnim sekcijama referiraju se na potrebu upućivanja na izazove današnjeg digitalnog doba.

Imajući sve ovo u vidu, može se kazati da okvir obrazovne politike u BiH ostavlja prostor za razvoj strategije MIP-a jer prepoznaje potrebu za razvijanjem vještina i kompetencija koje u osnovi pripadaju medijskoj i informacijskoj pismenosti i to se postavlja kao prioritetni cilj, iako ove vještine i kompetencije nisu tako nazvane. Ovo treba biti uzeto kao prilika za artikulaciju politika i strategija medijske i informacijske pismenosti.

Uzimajući u obzir da je neophodno definisati strateški pristup u razvoju MIP-a u sistemima obrazovanja koji uzimaju u obzir i obaveze prema EU standardima kao i održivost i provodivost konkretnih aktivnosti, Institut za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, vođen usvojenim dokumentima i metodologijama UNESCO-a i drugih autora, ponudio je okvir koji se treba razmotriti pri izradi strategije. Osnovni principi su i) hibridni model višekomponentne integracije medijske i informacijske pismenosti u obrazovni sistem, ii) dinamički digitalni objekt učenja, i iii) vođeno istraživačko učenje.

Hibridni model višekomponentne integracije kao način integracije medijske i informacijske pismenosti u obrazovne sisteme uključuje i horizontalnu i vertikalnu integraciju. Vertikalna integracija podrazumijeva razvoj nauke, istraživanja i cjeloživotno obrazovanje budućih nastavnika, što će kroz nauku i istraživanje pružiti podršku donosiocima odluka, osigurati stručno i profesionalno usavršavanje, te rad sa nastavnicima, bibliotekarima i ostalim akterima svih nivoa obrazovnog sistema. Horizontalna integracija podrazumijeva kros kurikularnu saradnju nastavnika i bibliotekara u okviru nastavnih programa i planova, te ishoda učenja. U tom kontekstu fokus je na

---

⁶ Naprimjer, BiH usvojila je dokument *Prioriteti za razvoj visokog obrazovanja u BiH za period 2016-2026*. Pored visokog obrazovanja, postoji i dokument *Akcioni plan za izradu i provedbu kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini za period 2014-2020*.

principima i sadržajima za razvoj krovne kompetencije medijske i informacijske pismenosti u okviru obrazovnog sistema i društva. Dinamični digitalni objekt učenja neminovan je iskorak u kontekstu digitalne transformacije društva, obrazovanja i nastavnih materijala. Princip u konačnici podržava hibridni model višekomponentne integracije kroz osiguranje radnih i nastavnih materijala, te instrumenata učenja, a dugoročno gledano će osigurati da proces integracije medijske i informacijske pismenosti u sisteme obrazovanja bude održiv. Vođeno istraživačko učenje je metod uspostave kolaborativne istraživačke zajednice učenika, nastavnika i bibliotekara, bazirano na inovativnom timskom pristupu istraživačkom procesu kojim se potiču i razvijaju pedagoške prakse autonomije učenja.

V.1.C. MIP U INFORMACIJSKOJ POLITICI

Biblioteke predstavljaju javne informacijske institucije *par excellence* čija je misija, pored osiguravanja pristupa informacijama i uslugama koje omogućavaju zadovoljavanje informacijskih potreba građana, ujedno i centralna za razvoj vještina kritičke pismenosti građana. Mada su bibliotekari i drugi informacijski djelatnici inherentno uključeni u stvaranje i transformiranje informacijske politike (ako ništa, onda zato što na njih utječu regulatorne mjere ove politike), u BiH oni nisu bitno uključeni u podržavanje (nacionalne) informacijske politike.

Na osnovu prijedloga Ministarstva komunikacija i saobraćaja Bosne i Hercegovine, Vijeće ministara BiH usvojilo je Odluku o usvajanju politike razvoja informacijskog društva Bosne i Hercegovine za period 2017-2021. godine (Vijeće ministara BiH 2017). U ovom dokumentu medijska i informacijska pismenost nije direktno spomenuta već se referiralo na sintagmu *digitalna pismenost* (posmatrana kao skup informacijskih i komunikacijskih kompetencija), naglašavajući potrebu za razvojem novih informacijsko-komunikacijskih tehnologija kako bi se pospješila konkurentnost.

U ovom dokumentu biblioteke i bibliotekari nisu prepoznati kao ključni partneri u cjeloživotnom obrazovanju građana, već su jedino spomenuti u kontekstu preporuka za pronalaženje održivog modela finansiranja digitalne biblioteke Bosne i Hercegovine koja će biti povezana s EU-ovom bibliotekom.

U Politici razvoja informacijskog društva Bosne i Hercegovine za period 2017-2021. ukazuje se na „nizak nivo digitalne pismenosti i vještina“ i naglašava

potreba za razvojem aktivnosti koje će rezultirati smjernicama za pospješivanje digitalne pismenosti zajedno s izradom „okvira za prepoznavanje IKT vještina“, a posebno u svjetlu krilatice “Nove vještine za nova radna mjesta” (Vijeće ministara BiH 2017). Ukazuje se također na potrebu prilagođavanja nastavnih planova i programa u osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju, ali se isključivo naglašava potreba uključivanja „informatike“ (nauke računarskih informacijskih sistema) kao sastavnog dijela svih nastavnih jedinica, a ne samo njenog izučavanja u sklopu posebnog predmeta. Pored ovoga, u dokumentu je uočeno da je neophodno aktivno promovirati digitalnu pismenost (od obrazovanja u osnovnim školama do educiranja „građana o novim IKT medijima“), ali nije prepoznata uloga biblioteka i bibliotekara (kao ni MIP edukatora) u procesu poboljšavanja vještina *netizena*⁷ (Hauben et al. 1997) neophodnih za ostvarivanje ciljeva informacijskog društva.

Osnovne prepreke za razvijanje informacijskih i komunikacijskih tehnologija su: nedostatak obrazovanja i shvatanja neophodnosti i prednosti upotrebe IKT-a; nedostatak institucionalne podrške, nepostojanje efikasne konkurencije na *broadband* tržištu, nedostatak širokopojasne infrastrukture; nedovoljna javna ulaganja i investicije u razvoj IKT-a; nedostatak legislative za zaštitu podataka na pojedinim nivoima vlasti i neadekvatnost postojeće IKT legilative; neujednačena zastupljenost akademsko-istraživačke mreže i nedostatak IKT radne snage (Vijeće ministara BiH 2017).

Prepoznavanje uloge biblioteke/bibliotekara u politici informacijskog društva predstavlja, dakle, nužan element za omogućavanje sprovedbe Politike razvoja informacionog društva Bosne i Hercegovine za period 2017-2021. Zakonodavstvo u oblasti politike upravljanja bibliotekama nije promijenjeno skoro 20 godina. Kako značajni problemi u području informacijske politike zahtijevaju prepoznavanje na granicama društvenih, informacijskih i tehnoloških sistema, može se zaključiti da su biblioteke još uvijek važne (premda je, u kontekstu informacionalizma, njihova institucionalna uloga potcijenjena) jer osiguravaju kontekst za sve komunikacije, interakcije i društvene procese povezane s historijskim razvojem javne sfere kao idealnog oblika racionalne organizacije ljudske intelektualne proizvodnje, a koja se trenutno rastače. Previđanjem da su aktivnosti moderne biblioteke zasnovane na informacijsko-komunikacijskim

---

⁷ Pojam *netizens* predstavlja ljude koji aktivno doprinose razvoju mreže. Vidi više na: “Netizen.” U *Dictionary.com*, n.d. <https://www.dictionary.com/browse/netizen>. Pristupljeno: 10.10.2020.

tehnologijama koje operiraju kao integralni dio informacijske infrastrukture i djeluju kao pokretačka snaga osnaživanja i stimuliranja kompetencija MIP-a, ne može se ni očekivati da će biblioteka biti prepoznata kao osnovna institucionalna podrška za težnje ka postizanju ciljeva informacijskog društva.

Arhivističke i muzeološke studije u kontekstu informacijskih i komunikacijskih nauka također ne postoje. Kako djelatnicima arhiva i muzeja nedostaje znanje u pogledu informacijskog upravljanja i upravljanja znanjem, kao i kompetencije informacijske i medijske pismenosti, posljedično, ovaj nedostatak vodi slaboj institucionalnoj održivosti, te nemogućnosti postizanja ciljeva primjerenih digitalnom dobu. U takvom kontekstu, arhivi i muzeji oslanjaju se na bibliotekare, obučene kao informacijske stručnjake, premda je postojeći obrazovni okvir za bibliotekarstvo i informacijske nauke također nedovoljan. Kao što je još prije deset godina navela Dizdar, „danas, kada govorimo o transformaciji programa za informacijske stručnjake, uobičajeno je pitati da li su oni zamišljeni na način koji će studentima omogućiti razumijevanje prirode informacijske profesije, razloge za njeno postojanje, ulogu informacijskih institucija, kao i njen opstanak“ (2007). Očigledno, neophodno je stvoriti „preduvjete za razvoj jedne strategije koja bi se bavila kulturnom politikom, obrazovanjem, baštinskim ustanovama, djelatnostima i uslugama te informatizacijom u baštinskom sektoru“ (Zaimović 2011).

V.1.D. MIP U DRUGIM RELEVANTNIM POLITIKAMA

i. a) Cyber sigurnost

Iako Bosna i Hercegovina još nema Strategiju Cyber sigurnosti, bitno je naznačiti da je OSCE u Bosni i Hercegovini, na poziv Ministarstva sigurnosti BiH oformio radnu grupu koja je tokom 2018. i 2019. godine radila na izradi dokumenta: Smjernice za strateški okvir cyber sigurnosti u Bosni i Hercegovini (Smjernice) (OSCE 2019). Dokument je predviđen kao državni strateški dokument.

Cyber sigurnost, kao „stanje i praksa zaštite infrastrukture, informacijsko-komunikacijskih sistema, mreža, uređaja i informacija od ugrožavanja, u cilju zaštite ljudi, materijalnih i kulturnih dobara u ličnoj i društvenoj svojini, zaštitu društva i njegovih vrijednosti, cjelovitu zaštitu naroda, nacije, države i

međunarodnih odnosa“ (Vajzović 2019, 534) sve je značajni element svih društvenih sistema, imajući u vidu da je digitalna transformacija društva donijela velike izazove u informisanju i obrazovanju, pa time i u razvoju kritičkog mišljenja. Možemo konstatovati da je „život modernih informacijskih društva sve više integriše u cyber prostor, a samim time i sigurnosni izazovi sve više proizlaze iz istog domena. Osjetljivost građana (pa i cijelog društvenog sistema) na hibridne asimetrične distorzije i napade (vanjske i unutrašnje) proporcijalno se povećala, te su i izazovi za sigurnost postali značajniji.“ (Vajzović 2019, 534)

Usljed apomedijacije u složenom medijskom, informacijskom, obrazovnom i sigurnosnom okruženju, tradicionalni *gatekeeperi* gube svoju pretpostavljenu ili očekivanu ulogu, te većinu tereta poimanja društveno-političke zbilje, pa i sigurnosne kulture (i u tom kontekstu cyber higijene), preuzimaju na sebe sami građani. Iz svega je vrlo jasno zašto se (za otpornost jednoga društva, države, političkog, ekonomskog i sigurnosnog sistema) medijska i informacijska pismenost sve očitije percipira kao jedna od ključnih kompetencija - i svakoga građanina pojedinačno i društva u cjelini. (Vajzović 2019)

Temelj daljnjeg razvoja i podizanja nivoa cyber sigurnosti, treba biti podizanje nivoa medijske i informacijske pismenosti, kao strateškog opredjeljenja opšteg razvoja cyber-sigurnosnog domena, te usavršavanja otpornosti na hibridne, asimetrične, specijalne informacijske napade i ratovanja. Na taj bi se način dugoročno i značajno osnažila nacionalna sigurnost i istovremeno olakšao posao sigurnosnim snagama u suočavanju sa novim dinamičnim izazovima cyber sigurnosti. Na individualnom planu, stvarali bi se uvjeti da građanin prestane učiti na vlastitim greškama koje nerijetko preskupo koštaju i njega samoga, ponekad i zajednicu u kojoj živi i radi. (Vajzović 2019)

Cyber sigurnost treba razumijevati kao proces (pa čak se može reći i životna filozofija, stanje uma) koji se odnosi na ljude, stvari, politike, pojmove i ideje povezane sa računarskim uređajima i računarskim mrežama, posebno sa internetom i informacionim tehnologijama. (Vajzović 2019). U tom kontekstu cyber prostor je više nego internet, jer „uključuje ne samo hardver, softver i informacione sisteme, već i ljude i društvenu interakciju u okviru ovih mreža“. (OSCE 2019, 34). Smjernice navode da su tri ključna elementa cyber sigurnost potrebna za sveobuhvato poimanje: tehnologija, procedure i ljudski resursi.

U suštini, ljudski resursi možda su i najvažniji segment ekosistema cyber sigurnosti. Ljudske resurse treba posmatrati dvojako: 1) kao relativno mali broj visoko kvalifikovanih stručnjaka (uglavnom u oblasti IKT), te 2) kao širu grupu ostalih uposlenika, ali i ukupno građanstvo kao aktivne ili pasivne sudionike u cyber prostoru. Za druge je (praktično sve ostale građane) prije svega potreban skup kompetencija koje se mogu objediniti pod konceptom medijske i informacijske pismenosti. Izostanak takvih kompetencija proporcionalno povećava sigurnosni rizik, jer građanin, zaposlenik u firmi koji ima pristup mreži, javni službenik, pa i agent sigurnosnih službi bez medijske i informacijske pismenosti nedvojbeno jest najslabija karika u cyber sigurnosti. Najčešće cyber napadi ciljaju upravo najslabije tačke, tj. ljude koji su sigurnosno interesantni i nedovoljno medijski i informacijski pismeni. (Vajzović 2019)

Medijska i informacijska pismenost zauzima značaj segment obrazovanja i pismenosti današnjice (Vajzović 2017; Vajzović et al. 2018; Vajzović et al. 2019). Kompetencije ljudi u segmentu građanske pismenosti postale su ključne u vremenu kada je, zbog postepenog gubljenja systemske uloge *gatekeepera*, teret donošenja odluka više nego ikada na pojedincima. Tradicionalni mediji, obrazovni sistem, sigurnosni sistem, pa i porodica, sve više i očitije gube bitku u dominaciji naspram interneta i cyber okruženja.

Grafikon 1.: Strateški ciljevi cyber sigurnosti.

Izvor: Smjernice za strateški okvir cyber sigurnosti u Bosni i Hercegovini (2019)⁸

⁸ Smjernice za strateški okvir cyber sigurnosti u Bosni i Hercegovini je dokument koji je izradila neformalne radna grupa stručnjaka iz javnih, privatnih i akademskih institucija, pod okriljem Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini, a na poziv Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine.

Iz grafikona 1. jasno je vidljivo da je razvijanje svijesti o cyber sigurnosti i obrazovanje u toj oblasti značajan i povezujući element za sve ostalo, što se navodi u cilju C (Podizanje nivoa svijesti i znanja o cyber sigurnosti i podciljevima), C1 (Podizanje svijesti o cyber sigurnosti) i C2 (Jačanje programa treninga i obrazovanja). Iz tih je razloga posebno važno „Podržavati procese uključivanja medijske i informacijske pismenosti u formalno i neformalno obrazovanje.“, te „Uvoditi teme vezane za cyber sigurnost i medijsku i informacijsku pismenost u nastavne planove svih nivoa obrazovanja.“ (OSCE 2019, 13-14)

Cyber sigurnost izazov je za međunarodno (humanitarno) pravo, međunarodne organizacije, multinacionalne korporacije i pojedinačne države, za društvo i za pojedinca. Iz te okolnosti proizlazi da je koncept cyber sigurnosti i značaj osnaživanja te vrste sigurnosnih pitanja kroz medijsku i informacijsku pismenost važno i nužno razumijevati i pratiti na tri osnovna nivoa: individualnom, institucionalnom, te državnom i međunarodnom nivou. Ovdje treba posebno analizirati individualni nivo – gdje je značajna cyber sigurnosna higijena, ali i suštinsko razumijevanje informacija, sadržaja i medija u digitalnom okruženju, kao i shvatanje kompleksnosti infrastrukture i arhitekture dezinformacija i moći ubjeđivanja građana koji nisu medijski i informacijski mudri i osnaženi. (Car 2015, prema Vajzović 2019) Praktično to znači da više ne govorimo samo o *clickbaitu*⁹ i farmama portala ili naloga na društvenim mrežama za potrebe pribavljanja imovinske koristi (Zulejhić 2020) već govorimo o smjenama vlada, izborima izvršne i zakonodavne vlasti, promjeni ustava, okupacijama ili strateškim ubjeđenjima širokih narodnih masa, pa i podršci za „konvencionalno“ ratovanje – šta god to danas značilo u doba dronova, autonomnih oružanih sistema, umjetne inteligencije u i slično. (Giles 2016, prema Vajzović 2019)

---

⁹ Eng. Clickbait - izraz kojim se opisuju senzacionalistički naslovi članaka koji čitateljima web portala navodno nude ekskluzivan ili nesvakidašnji sadržaj. Izraz je složenica engleskih riječi click (klik) i bait (mamac).

ii. b) Mladi

Medijska i informacijska pismenost uključuje višenamjenske kompetencije, kao i ljude svih generacija, a posebno mladi dobijaju bolje vještine za angažiranje u svakodnevnom životu. MIP je posebno značajan za omladinu – korištenje medija u slobodno vrijeme, bavljenje hobijima i ispunjenje drugih interesa, iskustvo različitih osjećaja, učenje novih stvari i komuniciranje s različitim zajednicama i pojedincima. Prema podacima UN-ovog odjela za socijalne i ekonomske poslove (UNDESA), termin „mladi“ koriste različite UN-ove agencije (UN-ov sekretariat, UNESCO, ILO) kako bi označile osobe starosti od 15 do 24 godine. U Bosni i Hercegovini omladinom se smatraju osobe od 15 do 30 godina starosti (Zakon o mladima Brčko distrikta BiH; Zakon o omladinskom organizovanju RS-a 2004; Zakon o mladima FBiH 2010).

Pregled svih relevantnih zakonskih dokumenata koji se odnose na mlade i njihova pitanja¹⁰ pokazuje da se u njima ne spominju medijska i informacijska pismenosti niti kompetencije MIP-a. Zbog toga je važno za ovu društvenu grupu da se kompetencije medijske i informacijske pismenosti mladih adresiraju unutar institucionalnog konteksta.

Uglavnom, ovi zakoni naglašavaju prava mladih na obrazovanje, organiziranje i volontarizam, te pravo na zapošljavanje. Ovo znači da mladi imaju pravo na dobre uslove života, naprimjer, dobru zdravstvenu njegu i kvalitetno obrazovanje. Ovo, također, znači da mladi imaju pravo biti uključeni u pitanja koja se tiču njihovih života, njihovog lokalnog okruženja i razvoja društva općenito. Pitanja mladih u BiH adresiraju se unutar različitih tijela na državnom, entitetskom i općinskom nivou.

Kako bismo osigurali osnovni okvir za MIP kulturu mladih u BiH, potrebno je pogledati novije podatke o stavovima i aktivnostima ove društvene grupacije.

Rezultati Studija o mladima u BiH – 2014 (2015) pokazuju da 83,5 posto mladih u BiH koristi internet, dok njih 2,7 posto uopće ne koristi internet. U Bosni i Hercegovini 94,2 posto mladih imaju stalni pristup internetu, dok njih 5,8 posto nemaju takav pristup. Prema ovoj studiji, mladi koriste vrijeme kroz interakciju

---

¹⁰ Ustav BiH, Ustav FBiH, Ustav Republike Srpske, Zakon o mladima FBiH, Zakon o mladima RS-a, Zakon o mladima Brčko distrikta BiH; općinski zakoni i statuti, Rezolucija o mladima u BiH Parlamentarne skupštine BiH.

s različitim medijima, odnosno, oni većinu vremena provode u interakciji s informacijskim i komunikacijskim tehnologijama.

Mladi ne koriste internet samo radi dobijanja informacija. Naprotiv, većinom ga koriste kako bi pristupili društvenim mrežama kao što su Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn i druge. Gotovo trećina ispitane omladine, njih 29,9 posto, koristi internet upravo za pristupanje društvenim mrežama, dok njih 13,1 posto koristi internet za pretraživanje informacija povezanih sa školom ili drugih informacija koje su im zanimljive. Istovremeno, 26,6 posto mladih koriste internet za komunikaciju s prijateljima i rođacima.

Druga novija studija (Turčilo, Osmić i Žiga 2017, 7), koja razmatra medijsku pismenost u kontekstu podizanja kompetencija mladih za kritičku valorizaciju i samostalno kreiranje medijskih poruka, pokazuje da su mladi u BiH „dosta nekritički orijentirani prema sadržajima iz online medija i pokazuju značajan stepen povjerenja u informacije koje im, posebno putem društvenih mreža, prenose drugi korisnici“ (Turčilo, Osmić i Žiga, 2017, 27), dok s druge strane imaju nizak stepen povjerenje u klasične medije (print, radio, TV), kao i slab interes za politiku i javni angažman općenito.

Ipak, kako se primjećuje u ovoj studiji, ohrabruje činjenica da su mladi upoznati s pojmom medijske pismenosti i smatraju da im je ona neophodna kao kompetencija za uspješnu interakciju s medijima. „Iako neki od njih smatraju da su ‘mladi medijski pismeniji od starijih’ (misleći pri tome isključivo na tehničke vještine korištenja posebno online medija), većina ih kaže kako je nivo medijske pismenosti u Bosni i Hercegovini općenito nizak i ‘naši ljudi vjeruju da je sve što pročitaju baš tako kako piše’“ (Turčilo, Osmić i Žiga 2017, 24).

Mnogi mladi shvataju kako su nedovoljno medijski educirani i da nemaju dovoljno vještina da uspješno prezentiraju ideje, mišljenja i stavove. Ipak, najvažnije je da su iskazali spremnost za sudjelovanje u programima medijske pismenosti, smatrajući da ona treba biti dio našeg formalnog obrazovanja (Turčilo, Osmić i Žiga 2017).

iii. c) Gender

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini u članu 2, paragraf 2, propisuje da se puna ravnopravnost spolova garantira „u svim oblastima društva“, uključujući i medije. (Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH 2010). Na drugom mjestu (Član 21) precizira se da svi imaju pravo pristupa medijima bez obzira na spol, zabranjuje se javno prikazivanje bilo koje osobe na uvredljiv, omalovažavajući ili ponižavajući način s obzirom na spol, kao i da su mediji dužni kroz programske koncepte razvijati svijest o ravnopravnosti spolova.

U pogledu javnih politika kojima se uređuje ravnopravnost spolova, većina aktivnosti koje su realizirale državne i entitetske gender agencije fokusirale su se na provedbu Pekinške deklaracije i popravljanje uslova ravnopravnosti spolova u medijima. Međutim, ove politike ne sadrže bilo koji element politike medijske i informacijske pismenosti. Gender akcioni plan BiH u poglavlju o obrazovanju kao jednu od predloženih mjera predviđa podršku „programima jednakih mogućnosti oba spola za jačanje kapaciteta, pristup i upotrebu novih informacionih i komunikacionih tehnologija u vladi, javnim i privatnim preduzećima, medijima kao i u sektoru obrazovanja (Gender centar F BiH 2017, I.4.8). Ne postoje dodatne informacije o progresu u ovoj oblasti. Imajući u vidu Pekinšku deklaraciju, Agencija za spolnu jednakost BiH u saradnji s Komisijom za ostvarivanje jednakosti spolova u BiH, Parlamentarne skupštine BiH, inicirala je harmonizaciju Zakona o javnom RTV sistemu BiH (2005), Zakona o javnom RTV servisu BiH (2005) i Zakona o komunikacijama (2003) sa Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH (Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine 2014). Osnovni cilj ove inicijative bio je da uvede jednaku zastupljenost i muškaraca i žena u upravljačkim strukturama, pri zapošljavanju kao i zabranu uvredljivih i diskriminatornih sadržaja za oba spola u programima. Nažalost, osim ove identifikacije u Akcionom planu, ne predlažu se rješenja za ostala pitanja nejednakosti, naprimjer, nejednakog pristupa informacijama, medijima i novim tehnologijama, kao i nejednakog pristupa kompetencijama medijske i informacijske pismenosti.

Jedan od pozitivnih primjera, koji možemo ovdje spomenuti, jeste usvajanje Preporuke Vijeća Evrope o ravnopravnosti spolova u audiovizuelnom sektoru 2017. godine. Preporuka je usvojena slijedom Deklaracije koju je Vijeće Evrope usvojilo na konferenciji održanoj u Sarajevu u augustu 2015. tokom Sarajevo Film

Festivala, pod predsjedanjem Bosne i Hercegovine Komitetom ministara Vijeća Evrope (Sarajevo Film Festival 2017).

V.2. Druge aktivnosti - MIP u formalnom i neformalnom obrazovanju, uloga različitih vladinih i nevladinih tijela i aktera u MIP-u

V.2.A. MIP U NASTAVNIM PLANOVIMA I PROGRAMIMA FORMALNOG OBRAZOVANJA

Unatoč razvoju novih tehnologija i rastućoj ulozi medija u društvu, ne postoji adekvatna javna diskusija o pitanjima povezanim s medijskom i informacijskom pismenošću. Čak i onda kada postoje rasprave i inicijative, one ne uključuju mnoge aktere kao što su predstavnici odgovarajućih ministarstava, regulatornih tijela, industrije, akademske zajednice i nevladinog sektora (MEASURE BiH 2017).

Razvoj vještina i kompetencija MIP-a u nastavnim planovima i programima formalnog obrazovanja odražava nedostatak okvira obrazovnih politika. Jedva je prisutan u nastavnim planovima i programima osnovnih škola i to kroz predmet maternji jezik u dijelu koji se zove „medijska kultura“, kao i u određenom obimu u gradivu koje se uči u sklopu informatike. Broj nastavnih jedinica posvećenih razvoju kompetencija medijske i informacijske pismenosti u srednjim školama još je manji negoli u osnovnim školama. U najboljem slučaju, broj časova na kojima se izučava medijska kultura u osnovnim školama ne prelazi šest do osam u toku školske godine, dok je u nekim slučajevima u srednjim školama izučavanje ove oblasti svedeno na dva časa tokom četverogodišnjeg obrazovanja (Tajić 2013; Ibrahimović 2015; Ibrahimbegović-Tihak, 2015).

Analiza nastavnih planova i programa pokazuje da je većina planiranih tema koje se odnose na medije u zajedničkom jezgru nastavnih planova i programa za osnovne škole u Federaciji BiH dio predmeta bosanski/srpski/hrvatski jezik. U sklopu ovog predmeta predviđena je diskusija o medijima u dijelu u kojem se izučava medijska kultura. Ona uključuje pozorište i film u nižim razredima, te kritičko promišljanje o filmu, radijskim i TV-emisijama i reportažama u višim razredima. Nastavne jedinice o internetu uključene su u predmet Informatika. Pored ovoga, u srednjim školama se u sklopu predmeta Demokracija i ljudska prava govori o slobodi izražavanja i ulozi medija u demokratskim društvima, i to po dva časa za svaku od ovih tema (Tajić 2013).

U pogledu sadržaja koji se predaju u osnovnim školama, podučavanje medijskoj kulturi ograničeno je na diskusiju o filmu, pozorištu, TV emisijama (ograničeno) i književnosti. Fokus je stavljen na razumijevanje jezika koji svaki od ovih medija koriste. Drugi važni aspekti razvoja vještina medijske pismenosti, poput pristupa različitim medijskim sadržajima, kritički pristup ovim sadržajima, kao i razvoj i proizvodnja medijskih sadržaja, u potpunosti su zanemareni. Internet, društvene mreže kao i informacijsko-komunikacijske tehnologije općenito jedva da su spomenuti unutar predmeta (Tajić 2013; Ibrahimović 2015).

Najviše progressa u pogledu podučavanja medijskoj i informacijskoj pismenosti zabilježeno je u sistemu visokog obrazovanja. Prema Izvještaju USAID-ovog Programa podrške nezavisnim medijima u BiH, koji je imao i komponentu unapređenja medijske pismenosti u BiH, tokom 2011. godine nije postojao javni univerzitet u BiH na kojem je bilo studijskog programa o medijskoj pismenosti. Za razliku od tog vremena, danas se medijska pismenost izučava na četiri javna univerziteta, bilo kao redovni ili izborni predmet, i to uglavnom u sklopu studija komunikologije. Tako Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Univerzitet u Tuzli i Univerzitet u Banjoj Luci imaju medijsku pismenost kao redovni predmet na dodiplomskim studijama, dok Univerzitet u Sarajevu ovaj predmet nudi kao izborni na postdiplomskim studijama.

Pored nedovoljnog broja časova posvećenih razvoju vještina MIP-a u nastavnim planovima i programima, postoji i drugi važan problem koji opterećuje kvalitet provođenja obrazovanja u oblasti medijske i informacijske pismenosti. Radi se o neadekvatnim nastavničkim vještinama predavača u oblasti edukacije medijske i informacijske pismenosti, kao i o nedostatku sistematske poduke za ove predavače. Ako uopće i postoje, ovakve obuke za predavače uglavnom su izvođene uz podršku različitih donatora i vezale su se za određene projekte. Nasuprot tome, podrška obrazovnih institucija koje su nadležne za obučavanje nastavnika i predavača je izostala. Gotovo kao pravilo, ovu edukaciju vodile su različite organizacije civilnog društva i to putem predavača konsultanata, što je opet izvedeno izvan sistema formalnog obrazovanja (Ibrahimbegović-Tihak 2015).

Unatoč prilično obeshrabrujućem okruženju za korištenje IKT kao i za podučavanje vještinama MIP-a u bosanskohercegovačkim učionicama, postoji nekoliko primjera koji pokazuju da se dešavaju promjene u percepcijama, kao i

da novi pristup obrazovanju (prepoznat i na nivou obrazovnih politika) neumitno dolazi (Ibrahimbegović-Tihak 2016).

Jedan od tih primjera je projekt „Škola budućnosti“, pokrenut u aprilu 2015. godine u Sarajevu. Drugi je projekt „Dositej“, koji je pokrenulo Ministarstvo obrazovanja Republike Srpske 2012. godine. Ovim projektom osigurana je tehnologija (hardver i softver) koja podržava proces učenja *jedan na jedan* (svaki učenik koristi uređaj povezan na mrežu/laptop, a svaka e-učionica ima 20 do 25 takvih uređaja) u 310 učionica širom RS-a. Iako ovaj projekt općenito pomaže nastavnicima u radu na administrativnim zadacima, on nužno, sam po sebi, ne osigurava inovativni pristup načinu podučavanja (Ibrahimbegović-Tihak 2016).

Navedeni primjeri, oba s mnogo različitih ograničenja (Ibrahimbegović-Tihak 2016), daleko su od toga da predstavljaju primjere sistematske poduke vještinama i kompetencijama medijske i informacijske pismenosti. Ipak, oni otvaraju vrata za nastavak procesa testiranja i učenja o tome kako na najuspješniji način integrirati tehnologiju u bh. učionicama i kako ih unaprijediti tako da uključuju stvarno učenje o vještinama i kompetencijama MIP-a.

Potrebno je poboljšati tempo uvođenja obrazovanja o medijskoj i informacijskoj pismenosti u BiH kako bi generacije učenika koje trenutno prolaze kroz obrazovni proces dobile vještine i kompetencije MIP-a potrebne za uspješno življenje u današnjem digitalnom dobu. Bilo bi pohvalno ako bi se obrazovanje o MIP-u uvelo na sistematski način, kroz formalno obrazovanje. Ipak, imajući u vidu kompleksnost samog sistema, kao i zastarjele vještine nastavnika i nedostatak obuke za nastavnike, realističnija je opcija koja podrazumijeva intenziviranje obuke za nastavnike u kompetencijama MIP-a (čak i ako se radi o obukama baziranim na projektima i van formalnog sistema obučavanja nastavnika) i razvijanje nastavnih i didaktičkih materijala koji su jednostavni za korištenje i prilagođeni tako da se iskoristi postojeći prostor u nastavnim planovima i programima kako bi se podučavalo vještinama i kompetencijama medijske i informacijske pismenosti.

V.2.B. MIP I ULOGE RAZLIČITIH AKTERA

Uloga regulatornih i samoregulatornih tijela

Uloge regulatornih tijela u polju medijske i informacijske pismenosti mogu se procjenjivati na osnovu njihovog učešća u četiri područja: (1) pristup medijima i medijskim sadržajima, (2) analiza medija i medijskih sadržaja, (3) evaluacija medijskih sadržaja, i (4) kreiranje medijske poruke (Tajić 2015). U sva četiri segmenta Regulatorna agencija za komunikacije BiH zabilježila je određene aktivnosti.

U pogledu pristupa medijima i medijskim sadržajima, RAK je implementirao medijsku politiku koja je okrenuta ka afirmaciji različitosti izvora informacija, pa je tako olakšan pristup velikom broju medija i medijskih sadržaja na različitim medijskim platformama. Bez sumnje, BiH ima veliki broj medija i građani su izloženi različitim gledištima i idejama. Štaviše, mnogi stručnjaci smatraju da je broj medija prevelik te da ovaj pluralizam nužno ne oslikava pluralizam ideja i mišljenja jer je veliki broj medija pod kontrolom političkih elita.

Analiza medija i medijskih sadržaja podrazumijeva nastojanja regulatora da omogući korisnicima medija da razumiju medijski jezik, strukture i reprezentaciju. Pored usvajanja regulatornih odredbi kojima se pojašnjavaju određeni termini (jasne definicije usluga i pojmova koji se odnose na programske standarde), RAK kroz proces javnih konsultacija, kao i kroz učešće predstavnika ove agencije na različitim konferencijama i seminarima nastoji profesionalnoj zajednici približiti ove definicije i pojmove. Ipak, u ovom domenu malo je urađeno kako bi se dosegla opća javnost. Građanima je, uglavnom, na raspolaganju oficijelna web-stranica Agencije, a ona ne nudi naročito relevantne sadržaje u ovom pogledu.

Evaluacija medijskih sadržaja omogućava adekvatno razumijevanje medijskih poruka i njihovo stavljanje u odgovarajući kontekst. U ovom pogledu RAK nudi djelimične informacije o vlasničkoj strukturi medija, programskim orijentacijama, kao i smjernice za medijsku pismenost i zaštitu maloljetnika. Ipak, ove informacije nisu od naročito velike važnosti i teško se može kazati da građani imaju pristup relevantnim informacijama koje bi im omogućile stavljanje medijskih poruka u adekvatan kontekst. Pored ovoga, RAK gotovo da ne vrši monitoring televizijskih i radijskih sadržaja (iako su u posljednje vrijeme zabilježene neke aktivnosti i u tom području), niti nastoji pružiti praktične

primjere građanima i građankama o tome na koji se način medijske poruke mogu evaluirati.

Konačno, Regulatorna agencija za komunikacije, iako ograničeno, doprinosi i građanskom komuniciranju u različitim kontekstima. Tako je Agencija nametnula obaveze pružateljima medijskih usluga poput obaveze objavljivanja kontakt-podataka kako bi ih mogli kontaktirati korisnici, regulirala je *pravo na odgovor*, kao i SMS komunikaciju između pružatelja medijskih usluga i korisnika kako bi se spriječile zloupotrebe.

Pored regulatora, u BiH je aktivno i samoregulatorno tijelo – Vijeće za štampu i online medije, čija se najvažnija uloga ogleda u rješavanju pritužbi građana na sadržaje objavljene u štampi i online medijima. Na ovaj način osnažuju se korisnici medija, ali se i podižu profesionalni standardi u štampi i online medijima. Vijeće je od 2001. do 2017. godine primilo ukupno 2.947 žalbi, što je u prosjeku 174 žalbe godišnje, s tim što se broj žalbi u zadnjih šest godina ne spušta ispod 200.

Kroz svoje aktivnosti Vijeće za štampu i online medije promovira slobodu izražavanja, ali također naglašava značaj odgovornosti medija. Postojeći koncept samoregulacije predviđa obavezu medija da objave odluke Vijeća za štampu i online medije, ali u praksi se to rijetko dešava. Većinom su ove odluke dostupne na web-stranici Vijeća za štampu i online medije i zainteresirani mogu pristupiti ovoj stranici kao bi se informirali o njima. Pored ovoga, Vijeće za štampu i online medije aktivno je u drugim područjima vezanim za medijsku pismenost. Tako ova organizacija realizira obuku za studente, organizira seminare i okrugle stolove, te producira radijsku emisiju u kojoj se građani informiraju i obrazuju o konceptima medijske pismenosti.

INFORMACIJSKI POSREDNICI

Imajući u vidu da se tradicionalni (informacijski) posrednici (štampa, radio, televizija) suočavaju s promjenama obrazaca prema kojima zajednica *netizena* konzumira informacije (prozumerizam), proces olakšavanja razmjene između korisnika online medijskog sadržaja i internetskih usluga mora biti praćen ne samo investiranjem u nove tehnologije već i poboljšanjem MIP kompetencija mudrog promišljanja i kreativnog djelovanja.

Online slobode izražavanja su i osnažene i ograničene „kroz niz jurisdikcija, okolnosti, tehnologija i poslovnih modela“ (Gagliardone et al. 2015, 15), stoga proizvodnja i distribucija informacija zahtijevaju vještine kritičke pismenosti koje uključuju znanje i ekspertizu o zaštiti digitalnih prava (pitanja koja se kreću od online slobode izražavanja, privatnosti, kršenja autorskih prava, sigurnosti, govora mržnje pa sve do „odgovornosti informacijskih posrednika“¹¹). Izgled mozaika posredničkih pitanja u digitalnom dobu kreće se od online slobode izražavanja i pristupa, preko medijskog pluralizma, zaštite uzbunjivača i istraživačkog novinarstva, pitanja povezanih s privatnošću, intelektualnog vlasništva, prikupljanja i praćenja podataka, cyber-sigurnosti, softverskih filtera i algoritama, nadzora pa do platformskog kapitalizma itd.

Iako je tržište telekomunikacija liberalizirano, a regulatorni okvir usklađen s regulatornim standardima EU-a, dominacija tri operatera (BH Telecom, HT Mostar, Telekom Srpske) gotovo je potpuna jer oni kontroliraju 99 posto tržišta. Prema podacima Svjetske internetske statistike (IWS) procjenjuje se da u BiH ima 2.628.846 internetskih korisnika, što označava penetracijsku stopu od 68,1 posto. Facebook je vodeća medijska platforma s 1,5 miliona korisnika, što predstavlja stopu penetracije od 39,5 posto (Internet World Stats 2017).

Prema Izvještaju Komisije Evropske unije o BiH (2016), pronađeni su nedostaci u primjeni zakona o slobodi pristupa informacijama u postojećem institucionalnom okviru (institucije još uvijek interpretiraju zakonske odredbe tako da zaštite privatni, a ne javni interes), nezavisnosti javnih RTV emitera, efektivnoj implementaciji regulacije tržišta i usluga informacijskog društva. Stoga je osiguranje političke, finansijske i operativne nezavisnosti Regulatorne agencije za komunikacije ključno u ovom području (EU Commission BiH Report 2016).

Nevladina organizacija OneWorldPlatform organizirala je prvi Forum za upravljanje internetom u BiH, koji je okupio različite aktere kako bi se podigla svijest i promoviralo bolje razumijevanje interneta kao otvorene platforme za sve

---

¹¹ „Odredbe o odgovornosti posrednika (intermediary) formaliziraju vladina očekivanja o tome kako posrednici moraju postupati sa sadržajima ili komunikacijama ‘trećih strana’. U nekim od ovih pristupa, ove zakonske odredbe definiraju okolnosti pod kojima posrednici mogu biti izuzeti od odgovornosti i to putem pravovremenog postavljanja kriterija koje posrednici moraju slijediti kako bi izbjegli kazne za postupke njihovih korisnika u građanskim ili čak krivičnim postupcima.” Vidi: MacKinnon et al. 2014.

zainteresirane sudionike (vladu, poslovni sektor, civilno društvo, tehničku zajednicu, akademiju, medije itd.); doprinijelo boljem razumijevanju uloga i odgovornosti koje imaju različiti akteri u upravljanju internetom; postavilo pitanje potrebe za izradom nacionalne strategije u ovom području; te kreirao okvir za rasprave o ulozi interneta u osnaživanju ljudskih prava i promocije vladavine zakona i demokracije (BHIGF 2015).

Za većinu ovih pitanja Bosna i Hercegovina još uvijek je u procesu izgradnje kapaciteta prilagođavanja paradigmi informacijskog društva. Rastući značaj posrednika u globalnoj ekonomiji znanja zahtijeva stručnjake sposobne da razumiju digitalni rad u izuzetno složenom okruženju koje remeti stare kategorije traženja, preuzimanja, pristupa, distribucije i korištenja informacija. Pojava novih komunikacijskih posrednika donosi izazove, kao i promjene tradicionalnim posredničkim ulogama, uslugama i kapacitetima da se zadovolje korisničke potrebe. Kompetencije medijske i informacijske pismenosti, dakle, zahtijevaju *know-how* koji može biti razvijen samo ako se reformiraju i prošire nastavni planovi i programi u pogledu nove informacijske/medijske ekologije. Nažalost, još uvijek nedostaju istraživanja o promjenama u kulturološkim, društveno-ekonomskim, pravnim i *policy* pitanjima interneta u postojećem akademskom okviru bosanskohercegovačkog obrazovnog sektora.

SEKTOR ORGANIZACIJA CIVILNOG DRUŠTVA

Nevladin sektor na određeni način nastoji kompenzirati identificirane previde u sistemu formalne edukacije i to kroz neformalnu edukaciju, rasprave, seminare, obuke za edukatore, objavljivanje analiza i drugih publikacija o medijskoj pismenosti, aktivnosti koje imaju za cilj razvijanje programa medijske pismenosti u institucijama visokog obrazovanja, podršku istraživanjima medijske pismenosti, promociju sigurnog korištenja interneta i informacijsko-komunikacijskih tehnologija, objavljivanje analiza medijskih sadržaja, podršku omladinskom žurnalizmu itd. (Turčilo 2017).

Iako postoje određene organizacije koje se bave različitim aspektima MIP-a, postoji samo nekoliko slučajeva gdje su organizacije civilnog društva imale medijsku i informacijsku pismenost kao jezgru svog programa kroz sveobuhvatan pristup. Većina organizacija civilnog društva koje rade u području medijskog razvoja fokusirale su se na povećanje mogućnosti postojećih i budućih

novinarki i novinara da odgovorno obavljaju svoje poslove, ali neke od njih također su radile s općom populacijom, uglavnom s mladima, i ponudile im treninge iz medijske pismenosti. Vijeće za štampu i online medije kao samoregulatorno tijelo, ali i kao organizacija civilnog društva, organiziralo je seminare o medijskoj pismenosti u 2009. i 2010. godini za učenike i nastavnike iz 24 srednje škole iz BiH. Prijašnja istraživanja Internews-a u BiH pokazuju da je postojalo 13 organizacija civilnog društva „koje rade na pospješivanju obrazovanja iz medijske pismenosti u BiH“ (Brunwasser, Turčilo i Marko 2016). Više informacija o organizacijama koje su aktivne u polju medijske i informacijske pismenosti dostupno je u Dodatku 1.

VI. Prijedlog izjava politike medijske i informacijske pismenosti koje trebaju voditi strateški razvoj

- Programi medijske i informacijske pismenosti pružit će mogućnosti za osnaživanje i veće demokratsko učešće uključivanjem građana u kreativno stvaranje medijskog i informativnog sadržaja, te snabdijevanjem građana znanjem, stavovima i vještinama koje će im omogućiti korištenje medija i rad s medijima i ostalim dobavljačima informacija.
- Programi čiji je cilj osnaživanje građana putem kompetencija medijske i informacijske pismenosti podržat će razvoj društava otvorenog znanja, a time i reformirane biblioteke, raznolikost medija oslobođenih vanjskih i unutrašnjih utjecaja, slobodu izražavanja, slobodu informiranja, kao i otvoreni razvoj (tj., razvoj koji karakteriše odgovornost i transparentnost) i dobrobiti koje donose ljudska prava.
- Programi medijske i informacijske pismenosti unaprijedit će društvenu inkluziju i nastojati smanjiti 'učesnički jaz' između građana koji učestvuju u stvaranju i kritičkoj upotrebi medijskog i informacijskog sadržaja i onih koji ne učestvuju. Ovi programi promovirat će rodnu jednakost i osnaživanje žena i pružiti mogućnosti učešća različitim zajednicama, uključujući autohtone zajednice, osobe s invaliditetom, djecu i mlade koji žive u siromaštvu.

- Programi medijske i informacijske pismenosti pružit će specifično obrazovanje i obuku koji će razvijati medijske i informacijske kompetencije pojedinaca (znanje, vještine i stavove) i davati im stručna znanja iz širokog raspona medijskih i informacijskih izvora.
- Programi medijske i informacijske pismenosti otkrit će ekonomske dobrobiti koje mogu donijeti mediji, institucije pamćenja i ostali dobavljači informacija, uključujući one na internetu. Također će naglasiti načine na koje stručno razvijanje vještina, znanja i stavova vezanih za medije i informacije može dovesti do novih mogućnosti u privredi i trgovini i do razvoja novih privrednih grana.
- Programi medijske i informacijske pismenosti iskoristit će kulturne mogućnosti koje pružaju medijske i informacione tehnologije poboljšavanjem međukulturnog dijaloga i razvijanjem uzajamnog razumijevanja kroz nove načine prenošenja tradicija i kultura i kroz uvažavanje novih kulturnih praksi.
- Programi medijske i informacijske pismenosti će promovirati dobrobiti medija, institucija pamćenja i drugih dobavljača informacija, uključujući one na internetu, stvaranjem veza između medijske i informacijske pismenosti, zdravstvene pismenosti, elektronskih zdravstvenih inicijativa, poljoprivredne, naučne, finansijske pismenosti itd. Oni će posebno promovirati pristup informacijama i brigu o udaljenim i ruralnim zajednicama.
- Programi medijske i informacijske pismenosti ukazat će na mogućnosti održivosti medija i informacionih tehnologija i pokazati kako se one mogu upotrijebiti za unapređenje obrazovanja o održivom razvoju i pružiti mogućnosti za prakse održivog razvoja.
- Programi medijske i informacijske pismenosti će podržati razvoj dinamičkih digitalnih objekata učenja, otvorenih obrazovnih platformi i vođenog istraživačkog učenja.

Okvir za strategije medijske i informacijske pismenosti u BiH

CILJ 1: HARMONIZACIJA JAVNIH POLITIKA

Strategije/ciljevi:

- Sistematski pregled postojećih strategija, planova i dokumenata kojima se definiraju područja relevantna za razvoj medijske i informacijske pismenosti (naprimjer, javne politike za razvoj informacionog društva, obrazovne politike, politike sektora emitiranja, instrumenti za provođenje UN-ove konvencije o pravima djeteta itd.), i razvoj novih politika i strategija gdje je to neophodno.
- Uvođenje koncepta medijske i informacijske pismenosti koji će voditi ka zajedničkom definiranju područja, te sveobuhvatnom i harmoniziranom pristupu dizajniranju, planiranju i realiziranju programa MIP-a. Novi koncept treba imati balans između IKT vještina, informacijske i medijske pismenosti, te treba smjestiti MIP i u područje društvenih i humanističkih nauka, nasuprot postojećim konceptima koji pitanje informacijske pismenosti stavljaju isključivo u domen informacijsko-komunikacijskih tehnologija, odnosno, tretiraju je isključivo kao tehničku vještinu.
- Imenovanje nadležnog vladinog tijela koje će rukovoditi provođenjem programa MIP-a kako bi se ostvarili strateški ciljevi, koordinirati djelovanja različitih tijela zaduženih za primjenu MIP-a, razvijati indikatore, istraživanja, monitoring i evaluaciju.
- Uspostavljanje posebnih mehanizama koji će osigurati saradnju između različitih aktera kako bi sve potrebne kompetencije i programi MIP-a bili dostupni svim društvenim kategorijama unutar konteksta formalnog i

neformalnog obrazovanja. Ovo uključuje, između ostalog, koordinaciju i harmonizaciju između Ministarstva civilnih poslova BiH i Ministarstva komunikacija i saobraćaja BiH, kao i koordinaciju između drugih relevantnih vladinih tijela na svim nivoima vlasti.

- Postavljanje indikatora MIP-a, kao i instrumenata monitoringa i evaluacije kako bi se ocjenjivao progres u integraciji medijske i informacijske pismenosti. Indikatori trebaju uključiti okolinske faktore (okvir javnih politika, medijski i obrazovni sistem, IKT sektor i pristup informacijama) i individualne kompetencije MIP-a.
- Podrška istraživanjima, seminarima i konferencijama s ciljem okupljanja relevantnih aktera iz različitih profesija i sektora.
- Osiguranje pristupa programima obuke medijskoj i informacijskoj pismenosti za kreatore javnih politika i donositelje odluka.

Ključni akteri: Ministarstvo civilnih poslova BiH; Ministarstvo komunikacija i saobraćaja BiH; Ministarstvo sigurnosti; ministarstva obrazovanja, kulture, tehnologije, mladih na nivou entiteta i kantona; druge vladine agencije na svim nivoima vlasti (agencije za informaciono društvo, ured ombudsmena za ljudska prava, i sl.); članovi parlamenta i radne grupe; profesionalne i ekspertne grupe; organizacije civilnog društva; kao i međunarodni faktori i njihovi predstavnici.

CILJ 2: HARMONIZACIJA I UNAPREĐENJE SEKTORA FORMALNOG OBRAZOVANJA S CILJEVIMA MIP-a

Zbog specifične i kompleksne situacije u obrazovnom sektoru BiH u pogledu jurisdikcija i podijeljenih nadležnosti između tijela na različitim nivoima vlasti, kao i slabe koordinacije među ovim tijelima, ovaj dokument javne politike sadrži preporuke za Kanton Sarajevo, koji služi kao pilot-projekt za harmonizaciju formalnog obrazovanja s ciljevima medijske i informacijske pismenosti. U narednim fazama, ove preporuke s određenim prilagođavanjima mogu biti transponirane na druge kantone, Republiku Srpsku i Distrikt Brčko. U ovom kontekstu potrebno je imati na umu nesinhronizirani razvoj obrazovne politike na različitim nivoima vlasti u BiH, a što je također potrebno harmonizirati. Dobar primjer harmonizacije u sektoru formalnog obrazovanja sa ciljevima medijske i informacijske pismenosti je suradnja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu i Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu koji su uveli predmete Medijska i informacijska pismenost na studijske programe. Na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, na Odsjeku sigurnosnih i mirovnih studija (1. godina, I semestar). Na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, na Odsjeku za komparativnu književnost i informacijske nauke (1. godina, II semestar).

Strategije/ciljevi:

Harmonizacija obrazovnih politika treba biti rađena zajedno s gradnjom kapaciteta onih koji će provoditi te politike u obrazovnoj praksi. Ovo uključuje obuku svih grupa stručnjaka u ovoj oblasti. Pored toga, neophodno je uložiti dodatne napore na zagovaranju MIP pristupa i reformi koje MIP donosi u obrazovni sistem, kako bi ih prihvatili donositelji odluka, ali i nastavno osoblje.

- Revizija postojećih nastavnih planova i programa osnovnih i srednjih škola, uključenje medijske i informacijske pismenosti, korištenje medija u nastavnom procesu.
- Identificirati i obučiti eksperte koji mogu voditi proces izmjena nastavnih planova i programa.
- Integrirati MIP u školske vannastavne aktivnosti kako bi se dopunilo formalno okruženje učionica (MIP klubovi, školske novine itd.).

- Razvijanje školskih biblioteka na svim nivoima obrazovanja kao ključnih mjesta za akumulaciju znanja, istraživanja i analize svih dostupnih informacija i medija.
- Obuka bibliotekara i zagovaranje kod školskih uprava da se prihvati ovakav koncept biblioteka.
- Uključivanje medijske i informacijske pismenosti u različite nastavne predmete, kroz različite tematske fokuse kao, naprimjer, spolna jednakost, diskriminacija, manjinska prava, prava djece itd.
- Uključivanje online medija u nastavu, posebno onih koje mladi koriste najviše – društvenih medija (Instagram, Facebook, YouTube itd.).
- Razvijanje pilot-projekta koji će uključiti nastavni plan i program i smjernice za profesionalce, uključujući nastavno osoblje. Demonstrirati da MIP može pospješiti nove metode podučavanja i učenja u učionicama, dok se istovremeno kreiraju veze sa svakodnevnim životom van učionice.
- Organiziranje MIP obuke za nastavnike maternjeg jezika, informatike i građanskog obrazovanja.
- Organiziranje treninga, seminara i radionica za osoblje Pedagoškog instituta, kao i za druge državne službenike uključene u razvoj i primjenu obrazovne politike Kantona Sarajevo.
- Zagovaranje korištenja postojećih materijala za obuku iz medijske i informacijske pismenosti.
- Kreiranje novih štampanih i online materijala za učenje, poput udžbenika, smjernica za nastavnike, uključujući praktične primjere o tome kako podučavati medijsku i informacijsku pismenost.
- Podrška istraživanjima u polju medijske i informacijske pismenosti.
- Neophodni resursi za MIP unutar nastavnih planova i programa trebaju biti identificirani, i sektor za finansijsko poslovanje unutar Ministarstva obrazovanja treba procijeniti i alocirati sredstva za ovu svrhu.
- Uključiti u MIP obuku buduće nastavno osoblje specifičnih predmeta, kao što su historija, geografija, biologija, sociologija itd., kako bi ovo osoblje adekvatnije u budućnosti odgovorilo potrebama njihovih učenika.
- Povećati broj časova povezanih s medijskom i informacijskom pismenošću na svim nivoima visokog obrazovanja (dodiplomski,

postdiplomski, doktorski studij) za buduće nastavnike i obrazovne stručnjake.

- Voditi stalni monitoring i analizirati provedbu planiranih aktivnosti.

Ključni akteri: Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, Prosvjetno-pedagoški zavod KS-a, organizacije civilnog društva, memorijske institucije, profesionalna udruženja, medijski profesionalci i stručnjaci, istraživački instituti i fakulteti, škole, biblioteke, privatni sektor.

CILJ 3: RAZVOJ MEDIJSKE I INFORMACIJSKE PISMENOSTI ZA ODRASLE U NEFORMALNOM I KONTEKSTU CJELOŽIVOTNOG UČENJA

Strategije/ciljevi:

- Zagovaranje i promocija medijske i informacijske pismenosti i cjeloživotnog učenja kako bi se izgradilo okruženje za kontinuirani razvoj potrebnih vještina za aktivno građanstvo i zapošljavanje.
- Jačanje uloge javnih i akademskih biblioteka i drugih institucija pamćenja kao ključnih aktera u prenošenju znanja medijske i informacijske pismenosti općoj javnosti.
- Razmotriti i/ili reformulirati postojeće smjernice javne politike kako bi ih se uskladilo s preporukama Međunarodne federacija bibliotečnih udruženja i instituta (IFLA 2014).

One uključuju:

- prepoznavanje medijske i informacijske pismenosti i cjeloživotnog učenja kao ključnih elemenata razvoja generičkih sposobnosti, a što mora biti demonstrirano za akreditaciju svih programa obrazovanja i obuke;
- uključivanje medijske i informacijske pismenosti u osnovno i kontinuirano obrazovanje informacijskih profesionalaca, edukatora, donositelja vladinih i ekonomskih politika i administratora, kao i u praksu poslovnih, industrijskih i poljoprivrednih savjetnika;
- implementacija programa MIP-a kako bi se povećala mogućnost zapošljavanja i poduzetnički kapaciteti žena i ugroženih društvenih grupa, kao što su migranti, nezaposleni itd.

Ključni akteri: Ministarstvo civilnih poslova BiH, univerziteti/akademska zajednica, javne i univerzitetske biblioteke, javni RTV emiteri, organizacije civilnog društva, memorijske institucije, profesionalna udruženja, regulatorna i samoregulatorna tijela, škole, kulturne institucije, privatni sektor itd.

VII. Plan razvoja medijske i informacijske pismenosti

Izrada osnovne analize programa MIP-a i povezanih javnih politika u BiH.

Održavanje rasprave sa što većim brojem relevantnih aktera iz vladinog i nevladinog sektora o prioritetima koje će programi MIP-a podržati (kroz događaje kao što su konsultacije sa zainteresiranim grupama prije i poslije formulacije politike i strategija) – neprekidno.

Izrada Pozicione studije o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini.

Pripremanje novih ili adaptiranih politika i strategija MIP-a. Dizajniranje konkretnih intervencija. Izrada i izvođenje Pilot MIP programa za Kanton Sarajevo kao model harmonizacije formalnog obrazovanja s ciljevima MIP-a.

Održavanje dodatnih rasprava o razvoju politika i strategija MIP-a, uzimajući u obzir specifični kontekst Bosne i Hercegovine.

Primjena politika i strategija MIP-a, osiguravajući monitoring i evaluaciju ovog procesa.

Provođenje sveobuhvatnog istraživanja utjecaja implementiranih politika i strategija MIP-a na pojedince i na državu u cjelini.

Dokumentiranje i dijeljenje iskustva stečenog kroz interakciju sa širim društvenim okruženjem.

Bibliografija

- Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine. 2014. *Izvještaj o pregledu napretka u provođenju Pekinške deklaracije i Platforme za akciju (1995) i rezultata 23. posebne sjednice Generalne skupštine (2000) u Bosni i Hercegovini*. Dostupno na: http://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/06/B+20_BHS_FINAL.pdf
- Bindé, Jérôme. 2005. *Towards Knowledge Societies: UNESCO World Report*. Paris: UNESCO. Dostupno na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843e.pdf>
- Brunwasser, Matthew. Turčilo, Lejla i Marko, Davor. 2016. *Assessment of the media sector in Bosnia and Herzegovina. Final Report*. Sarajevo: USAID. Dostupno na: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00M8ZB.pdf
- Dictionary.com*. Dostupno na: <https://www.dictionary.com/browse/netizen>
- Council of European Union. 2016. „Council conclusions of 30 May 2016 on developing media literacy and critical thinking through education and training.“ *Official Journal of the European Union C 212/5, (2016/C 212/05)*. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2016:212:FULL&from=ES>
- Council of European Union. 2018. „Draft study on media and information literacy in the digital environment“, (20 februar 2018). Dostupno na: <https://rm.coe.int/090000168078b801>
- Čičkušić, Vesima. 2015. „Percepcija i stavovi BiH nastavnika o medijskom obrazovanju.“ *Medijski dijalozi* 8(22), 123-140.
- Dizdar, Senada. 2007. „Obrazovanje bibliotekara: prilagođavanja tradicionalnih programa 'novom vremenu' i promijenjenim zadacima“. *ICSL Yearbook of International Convention of Slavic Librarians' in Sarajevo* 3(3), 31-44.
- ECRI. 2017. *Report following the visit to Bosnia and Herzegovina from 12 to 16 June 2017. Strasbourg: Council of Europe, Commissioner for Human Rights*. Dostupno na: <https://rm.coe.int/report-following-the-visit-to-bosnia-and-herzegovina-from-12-to-16-jun/16807642b1>
- European Commission. 2009. „Commission Recommendation of 20 August 2009 on media literacy in the digital environment for a more competitive audiovisual and content industry and an inclusive knowledge society.“ *Official Journal of the European Union L 227, (29. 8. 2009)*. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009H0625&from=EN>
- European Commission. 2016. *Staff Working Document. Bosnia and Herzegovina 2016 Report. Brussels: European Commission*. Dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_bosnia_and_herzegovina.pdf

- European Commission and Council of Europe. 2011. *Report Reviews on Youth Policies and Youth Work in the countries of South East Europe, Eastern Europe and Caucasus – Bosnia and Herzegovina*. Dostupno na: http://www.youthpolicy.org/national/Bosnia_2011_Youth_Policy_Briefing.pdf
- Gagliardone, Iginio et al. 2015. *World Trends in Freedom of Expression*. Paris: UNESCO.
- Gender centar FBiH 2017. *Ciljevi gender akcionog plana*. Sarajevo. Dostupno na: <http://www.gcfbih.gov.ba/project/obrazovanje/>
- Grizzle, Alton et al. 2013. *Media and Information Literacy. Policy and Strategy Guidelines*. Paris: UNESCO. Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225606>
- Halilović, Kanita et al. 2016. *Media Literacy and Education needs of journalists and population in Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Media Initiatives. Dostupno na: http://seemediapartnership.cji.ro/wp-content/uploads/2017/02/BiH_FINAL.pdf
- Hauben, Michael et al. 1997. *Netizens: On the History and Impact of Usenet and the Internet*. Los Alamitos: IEEE Computer Society Press.
- Hibert, Mario. 2018. *Digitalni odrast i postdigitalna dobra*. Zagreb: Multimedijalni institut i Institut za političku ekologiju. Dostupno na: http://ipe.hr/wp-content/uploads/2019/01/Mario_Hibert-Digitalni_odrast.pdf
- Ibrahimbegović Tihak, Vanja. 2015. „Kompetencije nastavnog kadra u BiH kao element razvoja medijske pismenosti.“ u Ibrahimbegović, Tihak V. (ur.), *Medijska pismenost u digitalnom dobu*. Sarajevo: Internews.
- Ibrahimbegović Tihak, Vanja. 2016a. „Enhancing media literacy in Bosnia and Herzegovina: Towards utilization of IT tools in teaching media and digital literacy.“ u De Abreu, Belinha S. i Yildiz, Meldia N. (ur.), *Global media Literacy in a Digital Age: Teaching Beyond Borders*. New York: Peter Land Publishing.
- Ibrahimbegović Tihak, Vanja. 2016b. „From learning content to learning process skills of understanding, analysis, access and production: Media Literacy – Education for 21st Century.“ u Pašalić-Kreso, (ur.), *Ka novim iskoracima u obrazovanju (Stepping Towards New Challenges in Education)*. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- Ibrahimbegović Tihak, Vanja. 2017. „Medijska pismenost: prevencija zloupotrebe i preduslov kvalitetnog učešća djece i mladih u medijima.“ u Mujagić, Nermina i Kačmarčik, Nela (ur.), *Mediji u najboljem interesu djeteta*. Sarajevo: UNICEF. Dostupno na: <https://medijizasvakodijete.wordpress.com/2017/08/16/vanja-ibrahimbegovic-tihak-ma-medijska-pismenost/>
- Ibrahimović, Namik. 2015. „Mediji i medijska pismenost u osnovnoj školi.“ u Ibrahimbegović Tihak, Vanja (ur.), *Medijska pismenost u digitalnom dobu*. Sarajevo: Internews.
- IFLA. 2014. *IFLA Media and Information Literacy Recommendations*. Dostupno na: <https://www.ifla.org/publications/ifla-media-and-information-literacy-recommendations>
- IFLA. 2015. *IFLA Strategic Plan 2016-2021*. Hague: IFLA. Dostupno na: <https://www.ifla.org/files/assets/hq/gb/strategic-plan/2016-2021.pdf>
- Internet World Stats. 2017. Dostupno na: <http://www.internetworldstats.com/europa2.htm#ba>
- Kodeks Regulatorne agencije za komunikacije BiH o audiovizelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija. 2011. Službeni list BiH, br. 98/11.

- Kodeks Regulatorne agencije za komunikacije BiH o komercijalnim komunikacijama. 2011. Službeni list BiH, br. 98/11.
- MacKinnon, Rebecca et al. 2014. *Fostering Freedom Online: The Role of Internet Intermediaries*. Paris: UNESCO. Dostupno na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002311/231162e.pdf>
- Mapping Digital Media: BIH. 2012. UK: Open Society Foundations.
- Marić, Silvana. 2015. „Medijska manipulacija i medijska pismenost kroz teorijski okvir.“ *Medijski dijalozi* 8(22), 103-122.
- MEASURE BiH. 2017. *Brief overview of main challenges in primary and secondary education in BiH*. Sarajevo: MEASURE BiH. Dostupno na: <http://www.measurebih.com/uimages/Overview20of20Main20Challenges20in20Primary20and20Secondary20Education20in20BiH.pdf>
- Ministarstvo civilnih poslova BiH. 2015. *Akcionni plan za izradu i provedbu kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini za period 2014-2020*. Sarajevo: Službeni list br. 28/15.
- Ministarstvo civilnih poslova BiH. 2016. *Prioriteti za razvoj visokog obrazovanja u BiH za period 2016-2026*. Sarajevo. Dostupno na: http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_obrazovanje/dokumenti/strateski_doc/default.aspx?id=7562&langTag=bs-BA
- Ministarstvo civilnih poslova BiH. 2018. *Data on Youth in BiH*. Sarajevo. Dostupno na: http://www.mladi.gov.ba/index.php?option=com_content&task=view&id=46&Itemid=34
- Ministarstvo obrazovanja Republike Srpske. 2016. *Strategija obrazovanja Republike Srpske za period 2016- 2021*. Banjaluka: Službeni glasnik Republike Srpske.
- Moscow Declaration on Media and Information Literacy 2012*. Moscow: The International Conference Media and Information Literacy for Knowledge Societies. Dostupno na: <https://www.ifla.org/publications/moscow-declaration-on-media-and-information-literacy>
- MSI BiH. 2016. Media Sustainability Index. USA: Irex.
- Murinska-Gaile, Sandra i Hadžialić, Sabahudin. 2017. „Development of Critical Thinking Skills: Comparative Analysis of Media Literacy Level in Bosnia and Herzegovina and Latvia.“ *Society, Integration, Education: Proceedings of the International Scientific Conference*, 504-518.
- Muslić, Fuada i Zolota, Alma. 2013. „Developing Information Literacy for Lifelong Learning and Knowledge Economy in Western Balkan Countries“. *The 7th International BAM Conference, Sarajevo, National and University Library of Bosnia and Herzegovina*. Dostupno na: <http://old.unsa.ba/s/images/stories/novosti/BAM%202013-presentation.pdf>
- Omladinska informativna agencija. 2007. *Report 3, Conference of Local Governments and Youth in Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: ONAuBiH.
- OneWorld Platform. (2015). Internet Governance Forum of Bosnia and Herzegovina (#BHIGF) 2015. Sarajevo: OneWorld Platform. Retrived from: <https://oneworldplatform.net/wp-content/uploads/2016/04/BHIGF-Report-2015.pdf>
- OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina. 2017. *Media literacy focus of OSCE-organized training course for students of University of Sarajevo*. Dostupno na: <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/363296>
- Parlamentarna skupština BiH. 2003. *Rezolucija o mladim u Bosni i Hercegovini*. Službeni list BiH, br. 12/03.

- Planininić, Martina. 2015. „Medijska pismenost i medijski odgoj.“ *Medijski dijalozi* 8(22), 93-102.
- Ramić, Anela. 2015. „Povijesno-politički značaj i utjecaj medijske pismenosti u savremenom dobu.“ *Medijski dijalozi* 8(22), 17-28.
- Sarajevo Film Festival. 2017. *Council of Europe Adopts Landmark Recommendation on Gender Equality in the Audiovisual Sector*. Dostupno na: <https://www.sff.ba/novost/10765/council-of-europe-adopts-landmark-recommendation-on-gender-equality-in-the-audiovisual-sector>
- Siurala, Lasse. 2007. Involving Young People in Policy and Implementation Department of Youth, Integrated Youth Policy Conference 17-19 January, Rotterdam, Netherlands.
- Šljivo Grbo, Amila. 2015. „Medijska pismenost i kriza društva.“ *Medijski dijalozi* 8(22), 9-16.
- Statut Brčko Distrikta BiH. 2007. Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH, br. 3/07
- Tajić, Lea. 2013. *Medijska pismenost u BiH*. Sarajevo: Internews in BiH.
- Tajić, Lea. 2015. „Uloga evropskih regulatornih tijela u oblasti medijske pismenosti.“ u Car, Turčilo i M. Matović (ur.), *Medijska pismenost – preduvjet za odgovorne medije* (str. 91-104). Sarajevo: FPN.
- Turčilo, Lejla i Tajić, Lea. 2014. *Media and Information Literacy Policies in Bosnia- Hercegovina*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu. Dostupno na: http://ppemi.ens-cachan.fr/data/media/colloque140528/rapports/BOSNIA-HERZEGOVINA_2014.pdf
- Turčilo, Lejla. i Tajić, Lea. 2015. „Bosna i Hercegovina: Nepostojanje strategije kompenzirano individualnim naporima u razvijanju medijske pismenosti.“ u Car, Viktorija; Turčilo, Lejla i Matović, Marijana (ur.) *Medijska pismenost – preduvjet za odgovorne medije* (str. 7-17). Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- Turčilo, Lejla. 2017. „Medijska pismenost u BiH: Način odgajanja (medijski, društveno i politički) osviještene javnosti.“ u Turčilo, Lejla. *(P)ogledi o medijima i društvu: članci, eseji, istraživanja*. Sarajevo: Vlastita naklada.
- Turčilo, Lejla; Osmić, Amer i Žiga, Jusuf. 2017. *Mladi, politika i mediji, Priručnik za razvijanje političke i medijske pismenosti mladih*. Sarajevo: Friedrich Ebert-Stiftung (FES).
- Vajzović, Emir. 2017. „Informacijsko društvo i demokratija: građanska pismenost za digitalno doba.“ u Pralica, Dejan i Šinković, Norbert (ur.), *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene 7*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsjek za medijske studije.
- Vajzović, Emir et al. 2019. „Uvođenje medijske i informacijske pismenosti u obrazovni sistem - procjena kompetencija nastavnika za podučavanje medijske i informacijske pismenosti u Kantonu Sarajevo.“ *Sarajevski žurnal za društvena pitanja* 8(1-2), 131-163.
- Vajzović, Emir. 2019. „Medijska i informacijska pismenost u sistemu cyber sigurnosti“. Posebno izdanje časopisa *Kriminalističke teme. Međunarodna konferencija Savremeni izazovi u cyber sigurnosti. Kriminalističke teme. Zbornik radova*. 19(5), 529-542.
- Vijeće ministara BiH. 2006. *Odluka o usvajanju politike sektora emitiranja u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Službeni list BiH, br. 18/07.
- Vijeće ministara BiH. 2008. *Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja 2008-2015 godine*. Sarajevo: Službeni list BiH, br.14/08.

- Vijeće ministara BiH. 2017. *Odluka o usvajanju politike razvoja informacionog društva Bosne i Hercegovine za period 2017 – 2021. godine*. Sarajevo: Službeni list BiH, br. 42/17. Preuzeto sa: <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/LhPPM81UcxE=>
- Word Bank. 2016. *Migration and Remittances Data*, Dostupno na: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/23743/9781464803192.pdf>
- Zaimović, Haris. 2011. „Obrazovanje i edukacija kao dio strategije razvoja baštinskih ustanova u Bosni i Hercegovini.“ *Tehnički i vsebinski problemi klasičnoga in elektronskega arhiviranja 10*, 101-112. Dostupno na: http://www.pokarh-mb.si/uploaded/datoteke/Radenci/radenci2011/11_zaimovic_2011.pdf
- Zakon o javnom informisanju RS 1997. Službeni glasnik RS, br. 10/97.
- Zakon o javnom informisanju Tuzlanskog kantona 2000. Službene novine TK, b. 15/00.
- Zakon o javnom informisanju USK 1998. Službeni glasnik USK, br. 8/98.
- Zakon o javnom informisanju Zeničko-dobojskog kantona 1998. Službene novine ZDK, br. 13/98.
- Zakon o javnom priopćavanju HB kantona 1999. Narodne novine HB kantona, br. 5/99.
- Zakon o javnom priopćavanju Posavskog kantona 1998. Narodne novine Posavskog kantona, br. 3/98.
- Zakon o javnom priopćavanju ZHK 1998. Narodne novine Zapadnohercegovačkog kantona, br. 7/98.
- Zakon o javnom RTV servisu BiH 2005. Službeni list BiH, br. 92/05.
- Zakon o javnom RTV servisu FBiH 2008. Službene novine, br. 48/08.
- Zakon o javnom RTV servisu RS 2006. Official Gazette of RS 49/06.
- Zakon o javnom RTV sistemu BiH 2005. Službeni list BiH, br. 78/05.
- Zakon o komunikacijama 2003. Službeni list BiH, br. 31/03.
- Zakon o medijima 1998. Službene novine Kantona Sarajevo, br. 13/98.
- Zakon o mladima Federacije BiH 2010. Službene novine FBiH, br. 36/10.
- Zakon o omladinskom organizovanju RS 2004. Službeni glasnik RS, br. 98/04
- Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH 2010. Dostupno na: http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/centri/gendercentarrs/Documents/Закон%20о%20равноправности%20полова%20у%20Босни%20и%20Херцеговини%20пречићен%20текст_307938388.pdf
- Zakon o slobodi pristupa informacijama u BiH 2000. Službeni list BiH, br. 28/00.
- Zakon o slobodi pristupa informacijama u FBiH 2001. Službene novine FBiH, No. 32/01.
- Zakon o slobodi pristupa informacijama u RS 2001. Službeni glasnik Republike Srpske, No. 20/01.
- Zakon o zaštiti od klevete Brčko Distrikta BiH 2003. Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH, br. 14/03.
- Zakon o zaštiti od klevete FBiH 2002. Službene novine, br. 59/02.
- Zakon o zaštiti od klevete RS 2001. Službeni glasnik RS, br. 37/01.
- Žiga, Jusuf; Turčilo, Lejla; Osmić, Amer; Bašić, Sanela; Džananović, Miraščija, Nedžma; Kapidžić, Damir; Šmigoc Brkić, Jelena. 2015. *Youth Study Bosnia and Herzegovina 2014*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung (FES) and Faculty of Political Science University of Sarajevo

Zulejhić, Emir. 2018. „Farme Portala: 'Sarajevo Grad.'“ *Raskrinkavanje.ba*. Dostupno na:
<https://raskrinkavanje.ba/analiza/farme-portala-sarajevo-grad>

Dodatak 1 - dodatne informacije o temama koje su obrađene

U ovom prilogu predstavljene su dodatne informacije o temama koje su obrađene u Preglednoj studiji.

II. Kratko objašnjenje na koji je način medijska i informacijska pismenost konceptualizirana u ovom dokumentu

Shvaćena kao složen koncept, medijska i informacijska pismenost obuhvata znanje, vještine i stavove koji omogućavaju građanima da:

- razumiju ulogu i funkcije medija i drugih dobavljača informacija u demokratskim društvima,
- razumiju uslove pod kojima se te funkcije mogu realizirati,
- prepoznaju i izraze potrebu za informacijama,
- pronađu i pristupe relevantnim informacijama,
- kritički vrednuju informacije i sadržaje koje pružaju mediji i ostali dobavljači informacija, uključujući one na internetu, u smislu nadležnosti, vjerodostojnosti i aktualne namjene,
- preuzimaju i organiziraju informativni i medijski sadržaj,
- sintetiziraju ili rade na idejama koje su preuzeli iz sadržaja,
- saopće svoje shvatanje kreiranog znanja publici ili čitateljima u odgovarajućem obliku, putem odgovarajućeg medija i na etički i odgovoran način,
- primijene svoje IKT vještine da bi baratali informacijama i proizveli korisnički sadržaj,
- pristupe radu s medijima i ostalim dobavljačima informacija, uključujući one na internetu, u cilju samoizražavanja, slobode

izražavanja, interkulturalnog dijaloga i demokratskog učešća (Grizzle et al. 2013, 14).

III. Zašto su politike i strategije MIP-a potrebne u BiH?

Digitalno doba zahtijeva nove kompetencije i vještine od građana kako bi nesmetano živjeli i razvijali se u modernim društvima. Tehnološke inovacije pokreću svijet, a stvarnost je više nego ikada posredovana kroz digitalne medije.

Posebnu pažnju potrebno je posvetiti novim generacijama – omladini i djeci. Kako im osigurati znanja i vještine koje će im biti korisne u godinama koje dolaze? Sasvim je sigurno da nijedna država na svijetu ne smije zapostaviti interese ovih društvenih grupa, a Bosna i Hercegovina, koja se u posljednje vrijeme suočava sa značajnim odlaskom mladih generacija iz zemlje, još više mora obratiti pažnju na ovo pitanje. Prema podacima Ministarstva civilnih poslova BiH (2018), stopa nezaposlenosti među mladima je preko 60 posto, što je razlog zašto mladi napuštaju zemlju. Prema podacima Svjetske banke (2016, 81), udio emigranata kao procenta populacije u BiH je 44,5 posto, što stavlja ovu zemlju ispred susjednih zemalja (Albanija 43,6%, Srbija 20,9%, Hrvatska 18%). Stoga, javne politike koje određuju obrazovni okvir za osnovno i srednje obrazovanje trebaju biti početna pozicija za zagovaranje strategije i primjene medijske i informacijske pismenosti. Doba osnovnog obrazovanja, prema većini autora i institucija koje promoviraju MIP, najbolje doba za početak podučavanja medijskoj i informacijskoj pismenosti. Okvir javnih politika kojima se definiraju osnovno i srednje obrazovanje otvoren je za intervencije u razvoju javnih politika i njihovom zagovaranju.

Evropska unija kroz nekoliko strategija i politika, prvenstveno kroz *Digitalnu agendu* (kao jedan od sedam stubova strategije *Evropa 2020* (European Commission 2015) i rad Evropske komisije o medijskoj pismenosti ulaže puno napora u pitanja medijske i informacijske pismenosti. Čak i u pretpristupnom procesu kroz *Acquis Communautaire* (European Commission 2016) stavlja se naglasak na ova pitanja kroz Poglavlje 10. – *Informacijsko društvo i mediji*. U *Digitalnoj agendi* kroz nekoliko politika kao što su „Stvaranje boljeg interneta za djecu“ (European Commission 2014) i „Direktiva o audiovizuelnim medijskim

uslugama“ (European Commission 2013), kao i zajednički rad s Evropskom asocijacijom za interese gledatelja o boljoj procjeni nivoa medijske pismenosti u Evropi (Generalni direktorat za obrazovanje i kulturu Evropske komisije), Generalnim direktoratom za informacijsko društvo i medije (European Commission 2013), EU snažno naglašava pitanja medijske i informacijske pismenosti koja se smatra važnim stubom demokratizacije i ekonomskog razvoja. Sve to dovodi do zaključka da će Bosna i Hercegovina u budućnosti, kroz svoju posvećenost evropskim integracijama, morati staviti veći naglasak na medijsku i informacijsku pismenost, posebno kroz Poglavlje 10. – *Acquis Communautaire – Informacijsko društvo i mediji*.

IV. Pregled medijske i informacijske pismenosti u BiH

IV.1. Javne politike – MIP u relevantnim politikama i drugim strateškim dokumentima

IV.1.A. MIP U MEDIJSKOJ POLITICI

Medijska politika u Bosni i Hercegovini u velikom dijelu definirana je zakonima i dokumentima koji su nastali u toku medijske intervencije međunarodne zajednice u BiH na kraju 20. stoljeća. Od tog perioda nastaje medijski zakonski okvir koji je usklađen s visokim međunarodnim standardima. Ipak, u periodu nastanka ovih zakona nije postojao koncept medijske i informacijske pismenosti kakav znamo danas. Stoga je razumljivo zašto u njima nije eksplicitno spominjan.

Zakonodavne aktivnosti domaćih vlasti u medijskoj sferi u godinama nakon ovog perioda nisu nastavile u smjeru razvoja medijske i informacijske pismenosti. Mnogi pokušaji da se donose novi zakon o komunikacijama, kao i da se harmoniziraju postojeći zakoni o javnim RTV servisima s krovnim Zakonom o javnom RTV sistemu u BiH bili su neuspješni. Isto tako, pokušaji da se izmijene zakoni o slobodi pristupa informacijama nisu rezultirali uspjehom. Ova studija

pokazuje da je koncept medijske i informacijske pismenosti nedovoljno razvijen u postojećoj medijskoj politici. Neophodno je osigurati da se medijski zakonodavni okvir osavremeni i uhvati korak s modernim razvojem tehnologije i medija, te da njegova primjena uključi više aktera, a ne samo Regulatornu agenciju za komunikacije i nevladin sektor.

IV.1.B. MIP U OBRAZOVNIM POLITIKAMA

U Strategiji za razvoj obrazovanja Republike Srpske za period 2016-2022. naglašeno je sljedeće:

U vremenu naglih promjena, velikog broja informacija i njihove brze razmjene, moramo učenike osposobljavati da uspješno koriste savremene informacijske sisteme i opremu. Posebno je važno da nastavnik osposobi učenike da samostalno traže izvore informacija, da informacije umiju selektovati i u realnom životu primjenjivati. Buđenje intelektualne radoznalosti, stimulisanje kritičkog mišljenja, razvijanje stvaralaštva i usvajanje metoda i tehnika istraživačkih aktivnosti – komponenta je savremene nastave. To znači da učionica treba da postane mjesto dijaloga, otkrića i kreativnog mišljenja (Ministarstvo obrazovanja i kulture RS-a 2016, 45).

IV.1.C. MIP U INFORMACIJSKOJ POLITICI

Širenje informacija i osiguranje pristupa informacijama predstavljaju osnovne aspekte ekonomskog, političkog, javnog i društvenog razvoja i održivosti. Informacijska politika, definirana kao skup pravila, regulacija i standarda koji kontroliraju pristup informacijama, kao i njihovu proizvodnju i distribuciju, (nacionalna) treba biti posmatrana kao sredstvo za integracije građana u globalno, umreženo društvo.

Međunarodna federacija bibliotečnih udruženja i instituta (IFLA) usmjerena je na povećanje svijesti među donositeljima odluka o ključnoj važnosti koju biblioteke imaju u promociji informacijskog i društva znanja. U strateškim smjernicama IFLA-e za period 2016-2021. uočeno je da je osnaživanje biblioteka i sektora informacijskih usluga ključno za izgradnju obrazovanih, informiranih i participativnih društava kroz razvoj strategija i alata koji će omogućiti bibliotekama da postanu ključni dostavljači informacija, kulture, obrazovanja i društvene participacije (IFLA 2015).

IV.1.D. MIP U DRUGIM RELEVANTNIM POLITIKAMA

Mladi

Prema podacima UN-ovog odjela za socijalne i ekonomske poslove (UNDESA), termin „mladi” koriste različite UN-ove agencije (UN-ov sekretarijat, UNESCO, ILO) kako bi označile osobe starosti od 15 do 24 godine. U Bosni i Hercegovini omladinom se smatraju osobe od 15 do 30 godina starosti (Zakon o mladima Brčko distrikta BiH; Zakon o omladinskom organizovanju RS-a 2004; Zakon o mladima FBiH 2010).

Pitanja mladih na državnom nivou u BiH adresiraju se u Vijeću ministara BiH, Ministarstvu civilnih poslova BiH, Agenciji za rad i zapošljavanje BiH, Direkciji za ekonomsko planiranje BiH, Direkciji za evropske integracije BiH, Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH i u Komisiji za pitanje mladih Parlamenta BiH (European Commission i Council of Europe, 2011).

Entitetske nadležnosti za pitanja mladih su u Ministarstvu porodice, omladine i sporta RS-a, Ministarstvu obrazovanja i kulture RS-a, Ministarstvu nauke i tehnologije RS-a i Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite RS-a, kao i u Ministarstvu kulture i sporta FBiH, Ministarstvu obrazovanja i nauke FBiH, Ministarstvu rada i socijalne politike FBiH, te u Komisiji za pitanje mladih FBiH.

Kantonalne vlasti nemaju ingerencije u domenu mladih, već su one spuštene na općinski nivo. Tako u BiH postoje općinska tijela zadužena za pitanja mladih i to u 50 općina širom BiH (Omladinska informativna agencija 2007).

IV.2. Druge aktivnosti – MIP u formalnom i neformalnom obrazovanju, uloga različitih vladinih i nevladinih tijela i aktera u MIP-u

IV.2.a. MIP u nastavnim planovima i programima formalnog obrazovanja

Studija o nastavničkim vještinama iz 2015. godine (Ibrahimbegović-Tihak 2015) pokazuje nekoliko važnih stvari:

- Nastavnici prepoznaju važnost korištenja medija u učionicama i svjesni su njihovog nedovoljnog prisustva u postojećim uslovima. Oni, kao i njihovi učenici, prepoznaju potrebu za dodatnim usavršavanjem u ovoj oblasti.

- Nastavnici izražavaju nezadovoljstvo s neadekvatnim, a ponekad i nepostojećim, odgovorom pedagoških instituta na njihove narastajuće potrebe za unapređenjem vještina i kompetencija za podučavanje učenika vještinama medijske i informacijske pismenosti.
- Velika većina nastavnika dominantno koristi tradicionalne medije. Iako postoji vidljiv trend porasta korištenja informacijsko-komunikacijskih tehnologija, njihove digitalne vještine ne predstavljaju adekvatan odgovor na potrebe učenika koji pripadaju 2.0 generaciji.
- Postoji urgentna potreba za obrazovnom politikom u BiH koja će kreirati sistematsko rješenje u pogledu smanjivanja jaza između nastavnika i učenika u pogledu posjedovanja digitalnih vještina, te osposobiti postojeće, kao i buduće nastavnike da budu kompetentni, medijski i digitalno pismeni građani i nastavnici za 21. stoljeće (Ibrahimbegović-Tihak 2015).

IV.2.b. MIP i uloge različitih aktera Sektor organizacija civilnog društva

Mediacentar Sarajevo objavio je 2005. godine knjigu „Medijska pismenost i civilno društvo” u kojoj je raspravljano o konceptu medijske pismenosti i ovo se smatra kao „prvi stvarno sistematski pristup tematici” (Turčilo i Tajić 2014). Mediacentar Sarajevo, također, organizira treninge za studente novinarstva. U 2017. godini ova organizacija bila je lokalni partner internacionalne konferencije „Media Meets Literacy”. Putem stranice www.media.ba ova organizacija publicira članke s ciljem obrazovanja medijskih profesionalaca i korisnika medijskih sadržaja.

USAID-ov projekt „Jačanje nezavisnih medija u BiH” koji je implementirao Internews trajao je od 2010. to 2015. godine. Jedan od glavnih ciljeva projekta bio je razvoj medijske pismenosti u BiH. Internews u BiH implementirao je nekoliko projekata, uključujući trening za trenere medijske pismenosti 2013. godine, seminare o medijskoj pismenosti za studente i opću populaciju, te dvije publikacije: „Medijska pismenost u Bosni i Hercegovini”, koju je napisala Lea Tajić, i zbornik radova „Medijska pismenost u digitalnom dobu”, urednice Vanje Ibrahimbegović-Tihak. U sklopu USAID-ovog projekta pokrenuta je i medijska *watchdog* platforma www.analiziraj.ba.

Analiziraj je [projekt](#) koji analizira glavne televizijske informativne programe, internetske portale i općenito donosi tekstove o temama povezanim s medijskom

pismenošću i medijskim pravom. U sklopu projekta razvijeni su kriteriji za ocjenjivanje medijskih sadržaja. Danas ovaj projekt vodi Udruženje „Centar za analizu medija i politike” iz Sarajeva, a podršku dobija od različitih organizacija poput Fonda Otvoreno društvo BiH, National Endowment for Democracy (NED) i drugih.

Online [platformu Raskrinkavanje](#) pokrenula je nevladina organizacija „Zašto ne” u 2017. godini, i to kao internetsku stranicu koji će provjeravati činjenice prezentirane u medijskim izvještavanjima. Osnovni cilj ovog projekta je doprinos razotkrivanju lažnih informacija, propagandnih narativa, komercijalnih i političkih interesa zapakiranih u forme medijskih izvještavanja i, konačno, izgradnju kredibilnije medijske sfere u BiH i šire. Platforma nastoji doprinijeti izgradnji kritičkog pristupa medijskim sadržajima i ojačati medijsku pismenost.

U sklopu projekta „Obrazovanje za pravično društvo”, koji finansira USAID, **Centar za obrazovne inicijative Step by Step** u 2014. godini uveo je modul o medijskoj pismenosti kao integralni dio treninga za učitelje i nastavnike u osnovnim školama u BiH. Oko 300 nastavnika iz 20 škola učestvovalo je u programu i prošlo kroz treninge, te su dobili materijale za podučavanje medijske pismenosti za korištenje u učionicama.

TechSoup Balkans s Mozaik fondacijom kao bosanskohercegovačkim partnerom realizira projekt podrške organizacijama civilnog društva u BiH kroz osiguravanje pristupa softveru koji su uglavnom proizveli Microsoft i Google, ali također i organizira vebinare o korištenju ovih softvera, a što može biti protumačeno kao manji napor u obučavanju medijskoj i informacijskoj pismenosti.

MS EMAUS u saradnji s Ministarstvom sigurnosti BiH i donatorskim organizacijama „Save the Children Norway” i „OAK Foundation” u 2009. godini započeo je projekt prevencije dječije pornografije i pedofilije putem korištenja modernih tehnologija. Jedan od sastavnih elemenata ovog projekta je stranica www.sigurnodijete.ba, na kojoj se nalaze informacije o sigurnom korištenju interneta, mobilnih telefona i videoigrica za maloljetnike, tinejdžere i roditelje. Ova stranica ne funkcioniše u potpunosti u toku 2017. godine. Postoji mnogo neispravnih linkova i samo su dijelovi sadržaja još uvijek dostupni.

Tokom 2016. i 2017. godine **UN-ova Međunarodna organizacija za migracije** (IOM) uključila je treninge iz medijske i informacijske pismenosti u program borbe protiv nasilnog ekstremizma. Između ostalog, marginalizirane grupe mladih iz 10 ciljnih zajednica, koje su identificirane kao one koje su podložne radikalizaciji, učestvovala su u dvodnevnoj radionici o medijskoj pismenosti gdje su date osnovne smjernice za razumijevanje i analiziranje medijskih sadržaja, kao i osnovni principi novinarske etike i slobode izražavanja.

Projekt Hope International započeo je u 2017. godini s ciljem smanjivanja delikvencije kod mladih i socijalizacije omladine. U sklopu projekta ova organizacija priredila je dva ljetna kampa u Mostaru i Zenici o medijskoj pismenosti. Na kampovima se razgovaralo o sigurnom korištenju interneta, nasilju u virtualnom svijetu i medijskoj pismenosti. U sklopu projekta uskoro se planira objavljivanje priručnika o sigurnom korištenju informacijsko-komunikacijskih tehnologija i o medijskoj pismenosti.

IMEP, petogodišnji USAID-ov [program](#) započeo u 2017. godini, ima za cilj osiguranje podrške nezavisnosti medija i slobodi izražavanja u BiH i to kroz jačanje održivosti medija, podizanjem kvaliteta medijskih sadržaja, izgradnjom kapaciteta novinara i novinarki, osiguranjem pravne pomoći medijima i novinarima, i aktivnim uključivanjem građana u medijski prostor, s jakom promocijom nezavisnih medijskih glasova u BiH. Značajnim dijelom projekta nastoji se pospješiti razvoj građanskog novinarstva i razviti kompetencije građanki i građana za stvaranje medijskih sadržaja.

Pored nabrojanih organizacija civilnog društva koje imaju sveobuhvatan pristup medijskoj i informacijskoj pismenosti, postoji nekoliko drugih događaja i treninga koje su organizirale organizacije kojima medijska i informacijska pismenost ne predstavlja glavni fokus djelovanja.

Misija OSCE-a u BiH, kroz Odjel za medije i javno informiranje, organizirala je dva treninga o medijskoj pismenosti i to za studente Univerziteta u Sarajevu (OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina 2017) i Univerziteta u Banjoj Luci. **Komunikološki koledž u Banjoj Luci** organizirao je radionicu medijske pismenosti za studente srednjih škola (Banja Luka: Radionica za učenike 2017). **Univerzitet u Sarajevu** uključen je u projekte informacijske pismenosti kroz dva projekta: 1) Školske biblioteke u službi razvoja demokratskog društva kroz jačanje

informatijske pismenosti i cjeloživotnog učenja i 2) Tempus projekt – Razvoj informatijske pismenosti za cjeloživotno učenje i ekonomiju zasnovanu na znanju u zemljama Zapadnog Balkana. U sklopu ovih projekata, pored organizacije radionica objavljeni su i akademski radovi (Muslić i Zolota 2013).

Centar za nezavisno novinarstvo iz Bukurešta objavio je publikaciju [Media Literacy and Education Needs of journalists and the public in Bosnia and Herzegovina](#) (Medijska pismenost i obrazovne potrebe novinara i javnosti u BiH) (Halilović, Korać i Udovičić 2016) u sklopu projekta „The Civil Society Facility, Media Freedom and Accountability Programme, EuropeAid/134613/C/ACT/MULTI”, koji je finansirala Evropska unija.

Privatni sektor

Privatne kompanije uglavnom su usmjerile svoje aktivnosti ka obukama iz oblasti informatijskih tehnologija, koje podrazumijevaju samo neke od elemenata medijske i informatijske pismenosti.

Microsoft BiH je u toku 2016. i 2017. godine potpisao memorandume o razumijevanju s entitetskim ministarstvima obrazovanja o implementaciji Microsoftove globalne inicijative „Partneri u učenju”. Ova inicijativa uglavnom je fokusirana na IT pismenost i korištenje modernih tehnologija u obrazovanju „da bi se postigao pristup različitim tehnologijama i njihovom korištenju u obrazovnom procesu”. Obrazovne institucije dobile su pristup Microsoftovoj tehnologiji za nižu cijenu i određene treninge o korištenju njihovih softverskih rješenja za nastavni proces (CAT). Treninzi su isključivo usmjereni na kreiranje informacija, a ne na njihovu analizu. Microsoft, također, saraduje s nekoliko kantonalnih vlada na promociji korištenja inovativnih tehnologija u učionicama.

Academy 387 je platforma za IT obrazovanje i radni prostor locirana u Sarajevu. Oni nude prostor za različite trenere i edukatore koji organiziraju obuke o korištenju različitih softverskih rješenja. Jedan od kurseva uključuje kreativno učenje uz korištenje digitalnih tehnologija. Ovaj kurs namijenjen je predavačima i studentima, a nudi ograničene teme o medijskoj i informatijskoj pismenosti.

Telekom kompanije u BiH M-Tel i BH Telecom podržavaju različite programe nevladinog i vladinog sektora o sigurnom korištenju interneta, uglavnom namijenjene djeci. **BH Telecom** pokrenuo je [kampanju](#) podizanja svijesti o

važnosti posjedovanja slojevite zaštite protiv online pokušaja krađe privatnih podataka. Ova kompanija podržava EMAUS program www.sigurnodijete.ba, kao i informativnu i preventivnu kampanju [Surfaj sigurno!](#). **M-Tel (Telecom Srpske a.d.)** je podržao portal www.djecanainternetu.org koji promovira odgovorno korištenje interneta i IKT, a koji implementira Ombudsman za djecu Republike Srpske i Agencija za informaciono društvo RS-a. M-Tel je, također, objavio publikaciju o internetskoj sigurnosti za roditelje, nastavnike i djecu.

INSTITUT ZA
DRUŠTVENA
ISTRAŽIVANJA
FAKULTETA POLITIČKIH NAUKA
UNIVERZITETA U SARAJEVU

www.fpn.unsa.ba